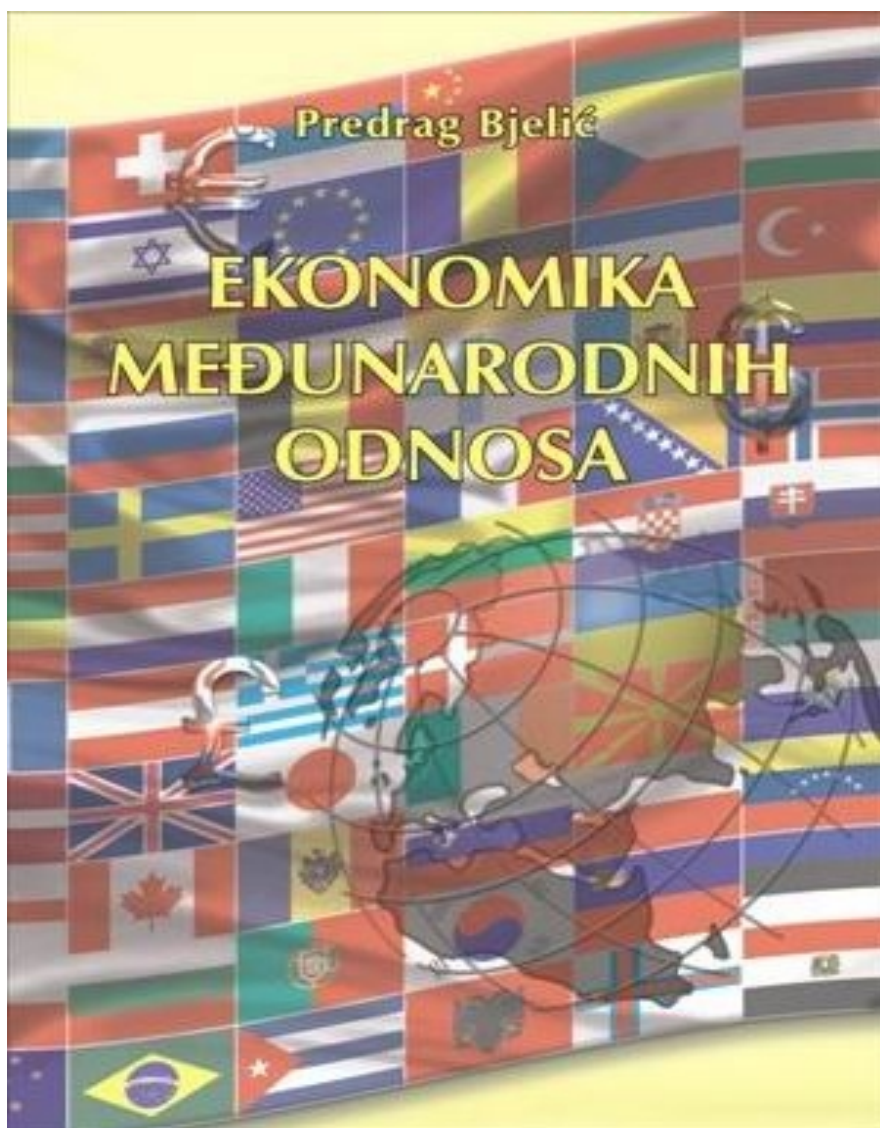

Predrag Bjelić

EKONOMIKA MEĐUNARODNIH ODNOSA

Predrag BJELIĆ

doktor ekonomskih nauka
magistar političkih nauka

E K O N O M I K A

MEĐUNARODNIH ODNOSA

[ELEKTRONSKO IZDANJE](#)

Beograd, 2003.

Autor: dr Predrag M. Bjelić

Pupinova 10/24, 11160 Beograd
tel. 3425-410, mob. 063/383-594
E-mail: bjelic@EUnet.yu

Recenzenti: Prof. dr Predrag Simić

Fakultet političkih nauka Beograd

Prof. dr Jelena Kozomara

Ekonomski fakultet Beograd

Izdavač: "Prometej" Beograd

Prve pruge 41, 11080 Zemun
tel. 011/604-751

za izdavača: **ing. Borivoje Ušćumlić**, direktor

Lektor: Duško Bugarski, dipl. oec

Računarska obrada i slog: Predrag Bjelić

Dizajn korica: Branimir Trošić

Štampa: "Prometej" Beograd

Tiraž: 200 primeraka

ISBN: 86-82363-38-0

© Copyright: Predrag Bjelić, 2003.

Sva prava su zadržana.

Rad je zaštićen domaćim zakonima i međunarodnim sporazumima o intelektualnoj svojini. Nije dozvoljena reprodukcija, fotokopiranje, korišćenje u sistemima za pretraživanje podataka, transmisija, pretvaranje u elektronski oblik i slično bez prethodnog dogovora i pismenog ovlašćenja od strane autora.

Nadi, mojoj majci

SADRŽAJ

PREDGOVOR	vii

UVOD	1

1 DEO: OSNOVE EKONOMIKE MEĐUNARODNIH ODNOSA.... 3

1. Međunarodni ekonomski odnosi	5
2. Međunarodna trgovina	7
3. Spoljna politika	13
4. Spoljnotrgovinska politika	15
4.1. Uticaj spoljne politike na međunarodnu trgovinu	19
4.1.1. Carine	20
4.1.2. Kvantitativna ograničenja	26
4.1.3. Spoljnotrgovinski monopol	27
4.1.4. Zabrane izvoza i uvoza	28
4.1.5. Prodor na strano tržište	29
4.1.6. Način plaćanja	32
4.1.7. Ekonomska pomoć	34
4.1.8. Tokovi kapitala	36
4.2. Uticaj međunarodne trgovine na spoljnu politiku	38
5. Ekonomska diplomatija	43
6. Globalizacija i međunarodni odnosi	45
<i>Irački protest zbog izraelskih akcija (Glas javnosti) .....</i>	<i>48</i>

2. DEO: EKONOMSKE POJAVE U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA..... 49

1. Uticaj međunarodnih ekonomskih organizacija na ekonomsku politiku država članica	51
1.1. Struktura ekonomskih politika država članica	52
1.2. Globalizacija i značaj međunarodnih ekonomskih organizacija ..	57
1.3. Uticaj članica na politiku međunarodnih ekonomskih organizacija	58

2. Transnacionalne kompanije kao subjekti međunarodnih odnosa	61
2.1. Pojam transnacionalno preduzeće.....	61
2.2. Značaj transnacionalnih preduzeća	68
2.3. Politički uticaj transnacionalnih preduzeća.....	75
2.4. Međunarodni uticaj transnacionalnih preduzeća	84
3. Dominacija SAD u svetskoj privredi	89
3.1. Stanje svetske privrede	89
3.2. Privredni razvoj SAD	91
3.3. Uticaj tehnologije	94
3.4. Vojno-industrijski kompleks	99
<i>Deset najgorih korporacija 2001. godine (Multinational Monitor) .....</i>	<i>108</i>

3. DEO: MODELI SPOLJNOTRGOVINSKE POLITIKE 109

1. Model američke spoljnotrgovinske politike.....	111
1.1. Institucionalni mehanizam američke spoljnotrgovinske politike ..	112
1.2. Instrumenti spoljnotrgovinske politike SAD	117
1.3. Bilateralni spoljnotrgovinski odnosi	119
1.4. Regionalni spoljnotrgovinski odnosi.....	122
1.5. Multilaterlani spoljnotrgovinski odnosi.....	124
2. Model spoljnotrgovinske politike Evropske unije	126
2.1. Osnovni termini	126
2.2. Pravne osnove zajedničke spoljnotrgovinske politike EU.....	127
2.3. Institucionalni mehanizam spoljnotrgovinske politike EU	129
2.4. Instrumenti spoljnotrgovinske politike EU	132
2.5. Spoljna trgovina EU.....	137
2.6. Realizacija spoljnotrgovinske politike EU	140
2.6.1. Bilateralni trgovinski odnosi.	140
2.6.2. Regionalni trgovinski odnosi	143
2.6.3. Multilateralno angažovanje EU	146
<i>Ako mogu veliki, mogu i mali (Večernji list).....</i>	<i>147</i>

4. DEO: EKONOMIKA MEĐUNARODNIH ODNOSA I JUGOSLAVIJA 149

1. Spoljnotrgovinska politika SR Jugoslavije.....	151
1.1. Spoljna trgovina SR Jugoslavije	151
1.2. Uticaj spoljne politike na međunarodnu trgovinu Jugoslavije ...	157

1.2.1. Carine.....	157
1.2.2. Kvantitativna ograničenja.....	158
1.2.3. Spoljnotrgovinski monopol.....	159
1.2.4. Zabrane izvoza i uvoza.....	160
1.2.5. Prodor na strano tržište.....	161
1.2.6. Način plaćanja.....	162
1.2.7. Ekonomska pomoć.....	162
1.2.8. Tokovi kapitala.....	163
1.3. Međunarodni trgovinski odnosi u novim okolnostima.....	163
2. Ekonomske implikacije kosovske krize.....	166
2.1. Interesi Vojno-industrijskog kompleksa u ratu protiv Jugoslavije.....	166
2.2. Koristi od kosovske krize.....	168
2.3. Štete od kosovske krize.....	174
3. Ekonomski značaj Prevlake.....	178
3.1. Geografske odlike Prevlake.....	178
3.2. Politički položaj Prevlake.....	178
3.3. Ekonomska vrednost Prevlake.....	181
3.3.1. Opšti ekonomski metod.....	181
3.3.2. Uporedni metod.....	182
3.3.3. Metod oportunitetnih troškova.....	183
3.3.4. Metod troškova i koristi.....	184
3.3.5. Metod diskontovane vrednosti.....	185
<i>Biznis ispred diplomatije (Glas javnosti).....</i>	<i>187</i>

ZAKLJUČAK.....	189

SUMMARY.....	195

Beleška o autoru.....	199

BIBLIOGRAFIJA.....	201

PRILOG.....	209

Predgovor

Još od najranijih dana detinjstva zanimala me je problematika međunarodnih odnosa i svetske politike, kao i praksa diplomatskih odnosa. Kada mi se pružila prilika da izučavam međunarodne odnose, međunarodno pravo i spoljnu politiku na Fakultetu političkih nauka prihvatio sam je oheručke. Ali kako sam se u životu opredelio za izučavanje ekonomije, i to međunarodne ekonomije, nastojao sam da ne "izlazim" van mog domena previše. Tako sam povezao izučavanje međunarodnih odnosa i međunarodne ekonomije.

Još 1997. godine počeo sam sa izučavanjem ekonomskih faktora koji su uticali na međunarodne odnose i međunarodnu politiku, ali i sa povratnim uticajem spoljne politike na međunarodnu ekonomiju. Tako su nastali moji prvi projekti iz ove oblasti kojima sam se bavio na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, a koje sam radio za niz institucija u zemlji uključujući i Institut za međunarodnu politiku i privredu u kome sam radio u to vreme. Moje interesovanje za oblast koja povezuje međunarodne odnose i međunarodnu ekonomiju je postajalo sve veće pa je tako nastao čitav niz članaka iz ove problematike (Spisak radova autora iz oblasti ekonomike međunarodnih odnosa nalazi se na kraju ove knjige). Svi ovi članci su davali konture jedne zaokružene celine pa sam došao na ideju da objavim jednu knjigu. Ova knjiga upravo to i predstavlja, objedinjenje svih mojih radova o vezi između ekonomije i međunarodnih odnosa.

Tokom mog istraživanja ove oblasti pažnja i pomoć nekih ljudi puno mi je pomogla, a posebno bi izdvojio moje profesore i mentore Prof. dr Vesnu Knežević Predić i Prof. dr Ivu Viskovića; moju prijateljicu Iridu Mandić, dipl. oec; recenzente knjige, Prof. dr Predraga Simića i Prof. dr Jelenu Kozomaru, kojima se ovom prilikom neizmerno zahvaljujem. Zahvaljujem se i mojoj porodici kao i svim mojim prijateljima na podršci, a posebno mom velikom prijatelju Dušku Bugarskom.

Budući da me ova oblast istraživanja veoma interesuje nadam se da ću nastaviti da se njome bavim, kako teorijski tako i praktično.

Beograd, januara 2003. godine

x

UVOD

Međunarodni odnosi su najšira oblast u kojoj deluju razni subjekti (države, međunarodne organizacije, preduzeća, transnacionalni politički i verski pokreti i slično), u kojem se manifestuju njihovi različiti, sukobljeni ili paralelni, interesi i veze koje se između tih subjekata uspostavljaju. Privredna aktivnost i veze koje se uspostavljaju zbog trgovine, gde se novac koristi kao sredstvo razmene, su najbolji način da se ti interesi sagledaju i otkriju, a veze između subjekata objasne. Zbog toga su međunarodni ekonomski odnosi značajan deo ukupnih međunarodnih odnosa.

Odavno je otkrivena povezanost između ekonomske aktivnosti, pogotovo međunarodne trgovine, i međunarodne politike. Svaki subjekat u međunarodnim odnosima ima svoju strategiju kojom nastoji da ostvari svoje interese, i mi tu strategiju nazivamo spoljnom politikom. Za oblast međunarodnih ekonomskih odnosa svaki subjekt razvija spoljnoekonomsku politiku, čiji je najznačajniji segment spoljnotrgovinska politika. Spoljna politika značajno utiče na međunarodnu ekonomiju preko mera i instrumenata koja jedna ili više država preduzima da bi direktno ili indirektno regulisala odvijanje privrednih veza sa inostranstvom. Ali i ekonomska moć i interesi mogu značajno uticati na kreatore spoljne politike, a skup svih spoljnih politika subjekata međunarodnih odnosa daje međunarodnu politiku.

U oblasti međunarodnih političkih odnosa isključivi akteri su bile suverene države ali se u novije vreme pojavljuju i novi subjekti kao što su nadnacionalne i druge međunarodne međudržavne organizacije, transnacionalni institucionalizovani verski pokreti (katolička crkva) i drugi. To su oni subjekti koji u ekonomiji spadaju u makro sferu posmatranja, dok se u svetskoj privredi pojavljuju i mikro subjekti, kao što su preduzeća i pojedinci. Međutim, zbog koncentracije kapitala i širenja poslovanja dolazi do pojave velikih preduzeća koje nazivamo transnacionalnim kompanijama, koje osim značajne ekonomske moći poseduju značajan uticaj na centre političke moći pa ih sve više ubrajamo u subjekte međunarodnih odnosa.

Za nekoga ko želi da se bavi ekonomskim fenomenima međunarodne politike, odnosno političkim pojavama međunarodne ekonomije,

istraživanja mora obavljati na samoj granici ekonomske i političke nauke, ili bolje reći u segmentu gde se ove dve grane nauke preklapaju. Kako je u svetu krajem 20. veka došlo do pojave velikog broja tzv. graničnih nauka koje objedinjuju predmet i metode istraživanja obe naučne grupe, kao što je, na primer, privredno pravo, ekonomska geografija i slično, predviđamo da će se formirati i nova nauka koja će objединiti delove predmeta i metoda istraživanja ekonomije i političkih nauka. Dugo smo razmišljali kako označiti jednu novu naučnu oblast i došli smo do zaključka da je najprikladniji naziv - Ekonomika međunarodnih odnosa. To bi bila još jedna od primenjenih naučnih disciplina ekonomije, tzv. granske ekonomike, u oblasti međunarodnih odnosa. Izvesna sumnja da je naslov malo pretenciozan odagnana je ustanovljenom činjenicom da se na univerzitetima na Zapadu često pojavljuju objedinjeni kursevi ekonomije i međunarodnih odnosa sa jednim od predmeta koji se nazivaju ekonomika međunarodnih odnosa (Economics of International Relations). U anglo-američkoj literaturi se za ovu oblast koristi naziv – International Political Economy, ali se kod nas prevod ovog termina ne bih mogao koristiti zbog drugačijeg koncepta "političke ekonomije".

Ekonomika međunarodnih odnosa se bavi istraživanjem ekonomskih fenomena u međunarodnim odnosima i istražuje uticaj ekonomskih faktora na kreiranje spoljne politike država i ukupne međunarodne politike. Metodologija istraživanja je slična svim društvenim naukama ali ono što je ključno je da se ekonomskim instrumentarijem žele otkriti politički interesi i objasniti određeno političko ponašanje. Glavna veza između međunarodne ekonomije i međunarodnih odnosa je spoljnoekonomska politika određenih subjekata međunarodne zajednice, u koje osim država i međunarodnih organizacija ubrajamo i transnacionalna preduzeća, pa je zato ona značajan segment koji se istražuje u ekonomici međunarodnih odnosa. Preko ove politike države utiču na preduzeća koja se bave međunarodnim poslovanjem ali se takođe sagledava uticaj preduzeća na kreatore ove politike kojim ona nastoje da je prilagode svojim interesima. Neki autori ovu oblast nazivaju i ekonomskom diplomatijom i smatraju je vezom makro subjekata, države, i mikro subjekata, preduzeća. Ekonomska diplomatija je samo veština koju države koriste, u okviru definisane spoljnotrgovinske politike kako bi poboljšale poziciju svojih preduzeća na inostranom tržištu.

Nadamo se da će ova knjiga uspeti da otvori vrata jednom novom pristupu istraživanja političkih pojava i da ukaže na neke pojave u svetskoj privredi koje imaju političku osnovu.

OSNOVE EKONOMIKE MEĐUNARODNIH ODNOSA

"više se ne može uspostaviti jasna granica između spoljne politike i domaće politike, jer svet u kome živimo više nam ne dozvoljava taj luksuz"

William Clinton
Bivši Predsednik SAD
New York Times, 29. jul 1996.

U ovom poglavlju ćemo obraditi osnovne pojmove vezane za oblast ekonomike međunarodnih odnosa, kao što su međunarodni ekonomski odnosi, međunarodna trgovina i spoljna politika, a zatim ćemo se posvetiti izučavanju veze između spoljne politike i međunarodne trgovine koja je oličena u spoljnotrgovinskoj politici. Pokušaćemo da definišemo i neke potporne pojmove kao što su ekonomska diplomatija i slično.

1. Međunarodni ekonomski odnosi

Međunarodni odnosi podrazumevaju sve veze koje se uspostavljaju između različitih subjekata u međunarodnoj zajednici. Kada govorimo o međunarodnim odnosima mi podrazumevamo da se radi o **međunarodnim političkim odnosima** koji su osnova preko koje se uspostavljaju i sve ostale - kulturne, ekonomske, sportske i druge - veze. Najvažniji subjekti ovako definisanih međunarodnih političkih odnosa su suverene države, ali se stalno pojavljuju i novi subjekti, kao što su međunarodne organizacije.

Budući da se i ekonomske veze uspostavljaju preko međunarodnih odnosa to znači da su i **međunarodni ekonomski odnosi** deo sveukupnih međunarodnih odnosa, podsistem velikog sistema međunarodne politike. Međunarodni ekonomski odnosi obuhvataju totalitet svih ekonomskih odnosa između nacionalnih privreda u svetu, i osim trgovinske saradnje uključuju i razmenu kapitala, obavljanje plaćanja i plasiranje kapitala, razmenu tehnologije i više oblike privredne saradnje i povezivanja. Važno je istaći da su nacionalne privrede subjekti međunarodnih ekonomskih odnosa a ne isključivo suverene države. Ta razlika nastaje zato što u svetu danas postoje neke teritorije koje nemaju potpunu političku nezavisnost ali imaju autonomiju u obavljanju privredne saradnje sa svetom, i to u prvom redu poseduju autonomiju u kreiranju i

realizaciji spoljnotrgovinske politike. Primer takvih teritorija su Hong Kong, Makao, Tajvan¹, Kurakao, Kajmanska ostrva i druge. U svetu trenutno postoji oko 193 suverene države² a čak 220 nacionalnih privreda³.

Međunarodni ekonomski odnosi imaju dva toka, robni i finansijski, tako da postoje dve glavne oblasti međunarodnih ekonomskih odnosa - međunarodni trgovinski odnosi i međunarodni finansijski odnosi. **Međunarodne trgovinske odnose** definišemo kao odnose koje jedna država uspostavlja sa drugim državama u oblasti međunarodne trgovine robom, uslugama i proizvodima ljudskog duha (intelektualna svojina). Države se retko pojavljuju kao poslovni subjekti u međunarodnoj trgovini a češće zadržavaju regulatornu funkciju u ekonomskim odnosima. One kroz jednostrane mere ali i sporazume sa drugim državama nastoje da stvore pravni okvir međunarodnog poslovanja. U najranijem periodu nastanka svetske privrede preferencijalna trgovina se ugovarala na bilateralnom nivou, dok su danas ključni sporazumi na regionalnom nivou. Novi vid regulisanja međunarodne trgovine nastao posle Drugog svetskog rata je međunarodno regulisanje trgovinske saradnje država najpre u obliku Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (GATT), dok kasnije dolazi do njene institucionalizacije u obliku Svetske trgovinske organizacije (WTO). U prošlosti države su osnivale i kompanije koje su imale isključivi monopol u obavljanju spoljnotrgovinskih poslova. Danas je ovakva praksa zabranjena pravilima Svetske trgovinske organizacije.

---

¹ Većina država u svetu Tajvan, politički, smatra jednom od provincija Kine mada je on ekonomski odvojena celina (privreda).

² Podaci U.S. Department of State, Office of the Geographer and Global Issues "Independent States in the World" Internet, www.state.gov.

³ Podaci Svetske banke, Internet, www.worldbank.org.

2. Međunarodna trgovina

Ali osim saradnje na međunarodnom planu gde su osnovni subjekti države vremenom se uspostavljaju i odnosi između različitih subjekata u okviru pojedinih država. To su odnosi koji se uspostavljaju preko granica država i često su van ingerencija državnih organa. Ovakvu vrstu odnosa nazivamo transnacionalnim odnosima. Nas upravo interesuju transnacionalni privredni odnosi koje uspostavljaju razna preduzeća koja posluju u inostranstvu.

Paralelno sa međunarodnim političkim odnosima gde se kao glavni akteri javljaju države postoji i živa međunarodna poslovna saradnja gde su glavni subjekti preduzeća. Svako poslovanje preduzeća preko granica države u kojoj ima sedište smatra se međunarodnim poslovanjem. Najznačajnija aktivnost u međunarodnom poslovanju je trgovina ali nju često nadomešćuje osnivanje preduzeća u inostranstvu plasiranjem stranih direktnih investicija, što takođe predstavlja međunarodno poslovanje.

Međunarodna trgovina je privredna aktivnost koja podrazumeva razmenu robe, usluga i proizvoda ljudskog duha (intelektualne svojine) koja se obavlja između preduzeća iz različitih država. To je aktivnost u svetskoj privredi sa najvećim stopama rasta od 1945. godine do današnjih dana. Ovaj dinamičan rast je uticao da ova aktivnost poveća svoje učešće u svetskoj privredi i postane njen najznačajniji deo. Ako međunarodnu ekonomsku aktivnost posmatramo sa aspekta jedne države, onda je relevantan termin spoljna trgovina, koja podrazumeva "ukupan promet koji jedna zemlja obavlja s inostranstvom u domenu robe i usluga"⁴.

Često se međunarodna trgovina i spoljna trgovina koriste kao sinonimi. Međutim, međunarodna trgovina je širi pojam jer obuhvata međunarodnu ekonomsku aktivnost i drugih subjekata. Dok pod spoljnom trgovinom podrazumevamo trgovinu dva ili više preduzeća iz različitih zemalja povodom izvoza/uvoza robe i usluga ili neke složenije spoljnotrgovinske poslove⁵, međunarodna trgovina uključuje i poslovanje berzi, sajмова,

---

⁴ "Ekonomska i poslovna enciklopedija", Savremena administracija d.d., Beograd, 1994, str. 1449.

⁵ Misli se na reeksport, ugovorno rukovođenje, proizvodnu kooperaciju i druge oblike viših oblika privredne saradnje.

PREDRAG BJELIĆ

---

svetskih trgovačkih centara, pa čak i plasman kapitala (kada se on javlja u obliku trgovačkih kredita⁶). Međunarodno poslovanje je širi pojam od pojma međunarodne trgovine i osim nje obuhvata i međunarodno kretanje kapitala, kao na primer, poslovanje filijala u inostranstvu.

Značaj međunarodne trgovine za preduzeća je rastao tokom vremena. I dok su države u prošlosti bile orijentisane na domaće tržište (autarkičan razvoj), dostizanje granica rasta u okviru nacionalnog tržišta je uslovalo da se posluje na međunarodnom tržištu. Preduzeća su kao ciljna tržišta prvo posmatrala nacionalno tržište, kasnije međunarodno tržište, dok je sada to svetsko (globalno) tržište⁷.

Najznačajniji akteri u međunarodnoj trgovini su velike ekonomske sile - EU, SAD i Japan. Ali svetsko tržište ima veći značaj za male države koje su potpuno zavisne od međunarodne trgovine jer im mala teritorija, odnosno nedostatak sirovina ograničava privredni razvoj. I zato dok je spoljna politika velikih zemalja veoma značajna, u pogledu donošenja odluka u međunarodnim odnosima, male države kroz svoju spoljnu politiku nastoje da obezbede ispunjenje privrednih ciljeva i održanje razvoja.

---

⁶ Kretanje kapitala između zemalja se odvija u tri vida: zajmovni kapital, u obliku državnih i privatnih kredita, portfolio investicije, kada se ulaže u neko preduzeće bez preuzimanja kontrole nad njim, i strane direktne investicije, kada se investiranjem u preduzeće preuzima kontrola nad njim odnosno osniva sopstveno preduzeće.

⁷ Međunarodno poslovanje podrazumeva poslovanje na domaćem tržištu i razmenu sa stranim tržištima, dok svetsko (globalno) tržište podrazumeva svetsku privredu koja za preduzeća koja u njoj posluju predstavlja jedinstveno tržište.

Tabela 1: Prvih deset zemalja po izvozu i uvozu u svetskoj trgovini 2001. godine

GLAVNI IZVOZNICI				GLAVNI UVOZNICI			
rang	država	mlrd. USD	%	rang	država	mlrd. USD	%
1	EU	874,1	18,4	1	SAD	1.180,2	23,5
2	SAD	730,8	15,4	2	EU	912,8	18,2
3	Japan	403,5	8,5	3	Japan	349,1	7,0
4	Kina	266,2	5,6	4	Kina	243,6	4,9
5	Kanada	259,9	5,5	5	Kanada	227,2	4,5
6	Hong Kong	191,1	4,0	6	Hong Kong	202,0	4,0
7	Meksiko	158,5	3,3	7	Meksiko	176,2	3,5
8	Koreja, R.	150,4	3,2	8	Koreja, R.	141,1	2,8
9	Tajvan, PK	122,5	2,6	9	Singapur	116,0	2,3
10	Singapur	121,8	2,6	10	Tajvan, PK	107,3	2,1
UKUPNO		3.278,8	69,1	UKUPNO		3.655,5	72,8

Napomena: Podaci o izvozu i uvozu Hong Konga i Singapura osim domaćeg izvoza i uvoza sadrže i veliki deo reeksporta odnosno uvoza namenjenog za reeksport (Hong Kong - 170,8; Singapur - 55,6 mlrd. USD).

Izvor: World Trade Organization

Mera zavisnosti države od međunarodne trgovine je *spoljnotrgovinski koeficijent*. Spoljnotrgovinski koeficijent je odnos spoljne trgovine (T), koja predstavlja zbir izvoza i uvoza, i društvenog proizvoda (Y), odnosno:

$$\frac{T}{Y} = \frac{\text{izvoz} + \text{uvoz}}{\text{društveni proizvod}}$$

Ti koeficijenti imaju velike vrednosti kod malih zemalja, kao na primer⁸ kod: Singapura - 373⁹, Belgije - 144, Luksemburga - 193, a mali kod velikih zemalja, kao na primer kod: SAD - 21, Kine - 25. Zbog toga su međunarodni ekonomski odnosi veoma značajni za male države.

⁸ Podaci za 1990, Izvor: Penn World Tables, University of Toronto.

⁹ Činjenica da je spoljnotrgovinski koeficijent veći od 100 (spoljna trgovina veća od proizvodnje) nam govori da je znatno učešće reeksporta - uvoza koji se odmah izvozi.

PREDRAG BJELIĆ

Vremenom se izvoz zemalja značajno povećavao pa su tako i njihovi spoljnotrgovinski koeficijenti rasli. Tako i relativno velike države imaju velike spoljnotrgovinske koeficijente, kao na primer: Nemačka - 58, Velika Britanija - 51, Francuska - 45. Ovo podrazumeva da se zemlje sve više otvaraju za međunarodnu ekonomsku saradnju i potpunije uključuju u svetsku privredu. To nam govori da raste međuzavisnost raznih nacionalnih privreda. Ova pojava poznata je kao globalizacija svetske privrede.

Tabela 2: Vrednost izvoza najznačajnijih zemalja, u milionima USD, izražena u stalnim cenama 1980. godine

	1900	1913	1950	1973	1986	1997 ¹⁰
SAD	12.368	12.368	36.973	150.132	193.678	688.900
Nemačka	12.404	27.750	9.657	142.717	248.805	511.680
Japan	364	1.242	2.609	70.438	182.617	421.100
Francuska	5.657	9.184	13.702	84.712	129.953	287.770
Britanija	20.545	35.059	35.059	84.807	136.589	280.080
Kina	1.967	3.583	5.411	9.983	35.994	182.700
Meksiko	1.768	1.768	2.675	7.010	27.633	110.430

Izvor: Angus Maddison "The World Economy in the 20th century" OECD , Pariz, 1989. i WTO " World merchandise exports by region and selected economies, 1980, 1985, 1990, 1996 and 1997" (podaci za 1997).

Jedan od činilaca koji je značajno doprineo globalizaciji svetske privrede posle 1990. godine je nestanak socijalističkog bloka zemalja i prihvatanje koncepta tržišne privrede u većini zemalja sveta. To je uslovalo ujednačavanje uslova privređivanja u većini nacionalnih privreda uz donošenje sličnih ekonomskih politika.

Globalizacija je omogućila i veće globalno poslovanje transnacionalnih kompanija (Transnational Companies - TNC) koje stranim direktnim investicijama osnivaju filijale u raznim zemljama. Ova nova tendencija u svetskoj privredi je poznata kao tendencija transnacionalizacije. Na svetskoj sceni se pojavljuju velika globalna preduzeća. Njihovi prihodi su veći od društvenih proizvoda većine zemalja u svetu. Tako, na primer,

---

¹⁰ Podaci za 1997. godinu su u tekućim cenama.

General Motors, najveća kompanija 1996. godine, ima veću godišnju prodaju od preko 160 zemalja na svetu, posmatranih pojedinačno. U međunarodnoj trgovini učešće ovih kompanija je značajno i iznosi 65,9% od ukupne međunarodne trgovine robama i nefaktorskim uslugama u 1993. godini¹¹. Ove kompanije kontrolišu i oko 90% ukupne svetske trgovine pojedinim primarnim proizvodima. Sve ovo čini da se transnacionalne kompanije pojavljuju kao novi i značajni subjekti međunarodnih odnosa. To utiče na slabljenje moći država i deluje ograničavajuće na aktivniju primenu spoljne politike.

Tabela 3: Poređenje prodaje kompanija i društvenog proizvoda grupa zemalja 1994. godine

	Prodaja/GDP (mlrd USD)
Pet najvećih TNC	871,4
Najnerazvijenije države (LDC)	76,5
Južna Azija	451,3
Subsaharska Afrika	246,8

Izvor: CORPORATE WATCH "Globalization", Internet, 10/10/1998,
<http://www.corpwatch.com>.

Međunarodna trgovina je institucionalizovana osnivanjem Svetske trgovinske organizacije (World Trade Organization - WTO). Tako sada postoje tri važne međunarodne ekonomske institucije - Svetska banka (World Bank - WB), Međunarodni monetarni fond (International Monetary Fund - IMF) i Svetska trgovinska organizacija. Ove institucije, kao i institucije u drugim oblastima međunarodnih odnosa, postaju značajni činioци međunarodnih odnosa. Njihove odluke utiču na položaj zemalja članica, ali sve više i zemalja nečlanica. Sa druge strane, opada značaj država kao subjekata međunarodnih odnosa. Zbog institucionalizacije, kojom su tačno određena pravila ponašanja država u međunarodnim odnosima, spoljna politika postaje pasivna. Važne odluke su donete u okviru pravila kreiranih u međunarodnim organizacijama, a na spoljnoj politici je da ih razradi. Međutim, to nije slučaj i u ekonomskoj oblasti

¹¹ Prema: United Nations, World Investment Report 1996: "Investment, Trade and International Policy Arrangements", Ženeva, 1996.

PREDRAG BJELIĆ

---

međunarodnih odnosa. Pošto je međunarodna ekonomska saradnja izuzetno značajna ona je predmet stalnog pregovaranja. Po nekim autorima¹², novi pregovori o međunarodnoj trgovini tek predstoje, imajući u vidu pregovore o liberalizaciji trgovine između SAD i Evropske unije - tzv. milenijumska runda.

---

¹² Peter Cook "Canada on sidelines as EU, US discuss free trade talks continue, but no documents or proposals on the table", TORONTO GLOBE AND MAIL, February 3, 1998.

3. Spoljna politika

Pod spoljnom politikom podrazumevamo "delovanje države na međunarodnom polju, u njenim odnosima s drugim državama, odnosno međunarodnim organizacijama"¹³. Međutim, spoljnu politiku nemaju samo države već i drugi subjekti u međunarodnim odnosima¹⁴. Pogotovo devedesetih godina 20. veka kao subjekti međunarodnih odnosa javljaju se politički pokreti, crkve¹⁵, međunarodne organizacije, posebno one sa nadnacionalnim karakteristikama, a sve više i velika, globalna, preduzeća¹⁶.

Spoljna politika predstavlja strategiju određenog subjekta u međunarodnim odnosima, s tim da u međunarodne odnose uključujemo i druge odnose, kao međunarodne ekonomske odnose. Shodno prethodnom shvatanju, spoljnu politiku delimo na spoljnu politiku u užem smislu, pod kojom podrazumevamo političke odnose subjekata međunarodnih odnosa, i spoljnu politiku u širem smislu, kada osim političkih odnosa podrazumevamo i ekonomske, kulturne i druge¹⁷. Sama spoljna politika "je u osnovi neodvojiva od unutrašnje politike i predstavlja odraz unutrašnje, političke, ekonomske i uopšte društvene strukture pojedine države"¹⁸. Ona predstavlja način da se deo ciljeva unutrašnje politike ispuni na međunarodnom planu.

Sa stanovišta važnosti ciljeva u spoljnoj politici, mi je možemo podeliti na "visoku" spoljnu politiku, koja podrazumeva akcije na ispunjenju ciljeva kao što su nacionalna bezbednost i opstanak države, i "nisku" spoljnu politiku, koja razmatra veliki broj nešto manje važnih pojava¹⁹.

¹³ Momir Stojković, Spoljna politika, odrednica u: "Politička enciklopedija", Savremena administracija, Beograd, 1975, str. 1020-1021.

¹⁴ Dr Ivo Visković "Spoljna politika Jugoslavije - repertitorijum", Fakultet političkih nauka, 1996, str. 7.

¹⁵ Katolička crkva (Sveta stolica) je subjekt čija spoljna politika je veoma relevantna.

¹⁶ Ignacio Ramonet: "Giant corporations, dwarf states" *Le Monde Diplomatique*, June 1998.

¹⁷ Dr Ivo Visković, "Spoljna politika Jugoslavije - repertitorijum", op. cit., str. 8.

¹⁸ Momir Stojković, Spoljna politika, op. cit., str. 1021.

¹⁹ Richard N. Cooper "Trade policy is foreign policy" *Foreign Policy*, No. 9, winter 1972-73, p. 18.

Najjasnija manifestacija spoljne politike su spoljnopolitički postupci, koji predstavljaju kombinaciju sredstava u suštinskom smislu i posrednika, kako bi se postigao željeni rezultat²⁰. Za nas su najinteresantniji postupci koji za cilj imaju uticaj na privredu i postupci koji se koriste "ekonomskim" instrumentima kako bi se postigli spoljnopolitički ciljevi.

Spoljna politika, kao strategija subjekata u međunarodnim političkim odnosima, postaje ponovo veoma značajna. Usled kreiranja novog svetskog poretka, sve države moraju postati veoma aktivne kako bi poboljšale svoju međunarodnu poziciju. Dok je sistem suprotstavljenih blokova bio na snazi međunarodni politički odnosi su predstavljali konkretizaciju već usvojenih globalnih stavova, i odvijali su se po ustaljenom mehanizmu. Sada kada se novi principi usvajaju a stari redefinišu sve države moraju biti aktivnije u međunarodnim odnosima da bi zaštitile svoje interese i od dojučerašnjih saveznika.

Budući da su ekonomski ciljevi postali dominantni i u međunarodnim okvirima²¹, spoljna politika je morala da se pozabavi i međunarodnim ekonomskim odnosima. Posle dugog razdoblja dominacije politike, ona je postala instrument u "rukama" ekonomije. U periodu od 1945. do devedesetih godina 20. veka međunarodna ekonomska saradnja je retko bila predmet spoljne politike budući da je odmah posle Drugog svetskog rata došlo do formiranja međunarodnih ekonomskih organizacija i zaključenja Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (General Agreement on Tariffs and Trade - GATT). Te institucije su donele precizna pravila o ekonomskoj saradnji između država tako da nije bilo potrebe za značajnijim pregovaranjem u ovoj oblasti. Međutim, sada se u svetu gradi novi ekonomski poredak zasnovan na liberalnoj trgovini i slobodnom protoku kapitala. Svaka zemlja mora osigurati što bolju ekonomsku poziciju, u novim uslovima.

---

²⁰ Dr Ivo Visković "Spoljna politika Jugoslavije - repertorijum", op. cit., str. 45.

²¹ "Postoji prvo ekonomska moć, zatim medijska moć. I, kada se imaju te dve - kao što je to pokazao Berlusconi u Italiji - prigrabiti političku moć nije više do formalnost" prema Ignacio Ramone "Geopolitika haosa", Institut za geopolitičke studije, Beograd, 1998. godine.

4. Spoljnotrgovinska politika

Svaki subjekt međunarodne politike mora imati odgovarajuću strategiju u svom nastupu u međunarodnim odnosima. Tu strategiju nastupa, kao što smo istakli, nazivamo spoljnom politikom. U međunarodnim ekonomskim odnosima, kao segmentu međunarodnih odnosa, strategiju koju subjekti primenjuju nazivamo spolnoekonomskom politikom (foreign economic policy²²), koja osim međunarodne trgovine obuhvata i međunarodno kretanje kapitala, odnosno celokupnu ulogu države u svetskoj privredi. Najznačajniji segment ove politike je spoljnotrgovinska politika²³ budući da je međunarodna trgovina još uvek dominantna oblast u privrednim odnosima između različitih država. Spoljnotrgovinska politika, prema tome, predstavlja strategiju države koju ona preduzima u međunarodnim trgovinskim odnosima sa drugim državama sveta. Ona je deo spoljne politike koji direktno reguliše oblast međunarodne trgovine.

I dok su međunarodna trgovina i investiciona politika dugo bile predmet "niske" spoljne politike²⁴, intenziviranjem ekonomske saradnje između zemalja, nastankom novog privrednog okvira u svetu i jačanjem privredne međuzavisnosti ove oblasti sve više dominiraju "visokom" spoljnom politikom. Pregovori između velikih ekonomskih sila se danas uglavnom vode zbog trgovine na određenom tržištu ili povodom određene robe, čime se utiče na ekonomsku politiku zemalja pregovarača.

Sve više je danas ekonomija preokupacija svih država u međunarodnoj zajednici, kao i međunarodnih organizacija. Velike države Zapada, kao Francuska, SAD i Velika Britanija, su počele da razmišljaju o dinamičnijem privrednom razvoju jer više nemaju "straha" od invazije sa Istoka. Japan i Nemačka su od kraja Drugog svetskog rata okrenute privrednim problemima jer nisu imale pravo glasa u međunarodnim političkim problemima. Države u "tranziciji" danas muče muku kako da prihvate novi privredni sistem sa što manjim gubicima i da se vrate putu

---

²² U Evropskoj uniji se za međunarodne ekonomske odnose EU sa trećim zemljama koristi izraz *external relations*, a za spoljnotrgovinsku politiku EU izraz *commercial policy*, koja je oličena u Zajedničkoj trgovinskoj politici.

²³ U anglo-američkoj literaturi izraz koji se koristi je trgovinska politika (*trade policy*).

²⁴ Richard N. Cooper, "Trade policy is foreign policy", *Foreign Policy*, No. 9, winter 1972-73, p. 18.

razvoja. Nerazvijene države (ili države koje su većito u razvoju) priželjkiju privredni razvoj kako bi se rešile siromaštva i prehranile stanovništvo. Ali sve države na svetu takođe "razmišljaju" o novom svetskom tržištu i globalizaciji, i posebno o svom mestu u novom poretku. Međunarodni forumi su danas mesto za rešavanje ekonomskih a sve manje političkih problema.

Značaj ekonomskih faktora u kreiranju spoljne politike država i međunarodne politike uopšte neprestano raste. Procesi globalizacije svetske privrede su uslovili da ekonomski faktori postanu možda i dominantni faktori međunarodne politike. Mnoge velike, transnacionalne, kompanije na svet gledaju kao na jedno veliko tržište. Da bi premostili barijere koje države nameću oni čak postaju subjekti koji kreiraju sopstvenu spoljnu politiku i na ravnopravnim osnovama pregovaraju sa državama. Ovo i nije neobično kada se ima u vidu da je danas veliki broj ovih kompanija, mereno prema ukupnim prihodima i proizvodnji, značajniji privredni subjekt od većine država u svetu.

U nauci je veoma rano postavljena teorija o povezanosti spoljne politike i međunarodne trgovine. Još 1936. godine švajcarski ekonomista i politikolog Vilijam Rapar (William Rappard) u predavanju nazvanom "Opšta opasnost od ekonomskog i vojnog naoružavanja" je izneo stav da je tadašnji svetski poredak ugrožen ekonomskim ratovanjem. Za oružje ovog ekonomskog "rata" on je smatrao sve pravne i administrativne akte vlada kojima se politički utiče na izvoz i uvoz kao i na alokaciju dobara i cena u okviru jedne države i u ostalim delovima sveta.²⁵ Dejvid Boldvin (David A. Baldwin) kombinaciju spoljne politike i međunarodne trgovine naziva *ekonomskim državništvom* (economic statecraft) podrazumevajući pod tim "sva ekonomska sredstva kojima strani kreatori spoljne politike pokušavaju da utiču na druge međunarodne subjekte"²⁶. Hauardu Lasvelu (Harold D. Lasswell)²⁷ ekonomsko državništvo je, pored propagande, diplomatije i vojnog državništva, jedna od tehnika državništva, koja koristi ekonomski instrumentarij.

---

²⁵ Richard M. Ebeling, "A New World Order: Economic Liberalism or the New Mercantilism?", *FREEDOM DAILY*, July issue, 1991, The Future of Freedom Foundation, Denver, Colorado, p. 4.

²⁶ David A. Baldwin, "*Economic statecraft*", Princeton University Press, New Jersey, 1985, p. 40.

²⁷ Harold D. Lasswell "World Politics Faces Economics" McGraw-Hill, New York, 1945, p. 9; Navedeno prema: David A. Baldwin, "*Economic statecraft*", op. cit., p. 13.

Dejvid Boldvin oblike (forms) ekonomskog državnništva deli na pozitivne i negativne oblike. Ovim oblicima ekonomskog državnništva se može uticati na trgovinu i na tokove kapitala.

Tabela 4: Oblici ekonomskog državnništva

NEGATIVNI OBLICI	
Trgovina	Kapital
Embargo Bojkot Povećanje carina Carinska diskriminacija (nepovoljna) Uskraćenje statusa najpovlašćenije nacije Stavljanje na crnu listu Kvote Uskraćivanje trgovinskih dozvola Damping Prekluzivna kupovina ²⁸ Pretnje navedenim merama	Blokada sredstava Kontrola trgovine Suspenzija pomoći Nacionalizacija Oporezivanje (nepovoljno) Dugovi prema međunarodnim organizacijama Pretnje gore navedenim merama
POZITIVNI OBLICI	
Trgovina	Kapital
Carinska diskriminacija (povoljna) Odobrenje statusa najpovlašćenije nacije Smanjenje carina Direktne nabavke Subvencionisanje trgovine Odobrenje trgovinskih dozvola Obećanje prethodnih mera	Davanje pomoći Investicione garancije Promocija tokova privatnog kapitala Oporezivanje (povoljno) Obećanje prethodnih mera

Izvor: David A. Baldwin, "*Economic statecraft*", Princeton University Press, New Jersey, 1985, pp. 40-41.

Nas konkretno interesuju spoljnopolitičke akcije kojima se ostvaruju konkretne ekonomske koristi za zemlju koja je te akcije preduzela i one akcije kojima se putem međunarodne trgovine želi izdejsstvovati odgovarajuće spoljnopolitičko "ponašanje" druge države. SAD su već od

²⁸ Prekluzivna kupovina je kupovina kojoj je cilj da se onemogući da roba dospe u posed treće strane.

1765. godine, iako tada nisu ni bile međunarodno priznate kao država, počele da donose spoljnopolitičke odluke koje su bile motivisane trgovinskim interesima. Od 1765. godine do danas SAD su preduzele 23 velike spoljnopolitičke akcije u cilju zaštite svojih trgovinskih interesa.²⁹

Međutim, danas se sve više koristi izraz ekonomska međuzavisnost čime se želi pokazati da su sve države u svetu zavisne od drugih zemalja, bez obzira koliko je ta zemlja privredno razvijena. Koncept ekonomske međuzavisnosti se nalazi u samom središtu aktuelnih procesa globalizacije svetske privrede. U ovim teorijskim razmatranjima se gubi i vida neravnopravnost zemalja u međusobnoj privrednoj razmeni koja i dalje postoji u praksi.

Ponekad je međunarodna trgovinska razmena između dve države toliko značajna da se može govoriti o ekonomskoj zavisnosti. Prema Tomu Travisu³⁰ ako je jedna zemlja izuzetno značajan ekonomski partner druge države onda je uticaj prve države na spoljnu politiku druge toliki da se taj odnos može okarakterisati kao ekonomska zavisnost (economic dependence). Značajnim partnerom se smatra ona zemlja (metropola) koja ostvaruje određena učešća u pojedinim oblastima ekonomske razmene druge države (satelit).

---

²⁹ USIA, "Economic Perspectives", USIA Electronic Journal, Vol. 2, No. 4, September 1997, Internet, 10/12/1998, <http://www.usia.gov/journals/journals.htm>.

³⁰ Tom A. Travis, "A comparison of the global economic imperialism of five metropolises", u: Charles W. Kegle, Jr. and Pat McGowan (ed.), *"The political economy of foreign policy behavior"*, Volume 6, Sage publications Beverly Hills, 1981, pp. 165-213.

Tabela 5: Varijable ekonomske zavisnosti

Oblast razmene	Učešće dominirajuće države
ukupna trgovina	20% i više od ukupne razmene ili 10% i više od društvenog proizvoda
izvoz	20% i više od ukupnog izvoza ili 5% i više od društvenog proizvoda
uvoz	20% i više od ukupnog uvoza ili 5% i više od društvenog proizvoda
strana pomoć	20% i više od ukupne pomoći ili 1% i više od društvenog proizvoda
tehnička pomoć	20% i više od ukupne pomoći
monetarno područje	zemlja satelit je član monetarnog područja kojim dominira metropola
vezanost valute	satelit zvanično direktno vezuje svoju valutu za valutu metropole
strane investicije	20% i više od ukupnih stranih investicija ili 1% i više od društvenog proizvoda

Izvor: Tom A. Travis, "A comparison of the global economic imperialism of five metropolises" u: Charles W. Kegle, Jr. and Pat McGowan (ed.), "The political economy of foreign policy behavior", Volume 6, Sage publications Beverly Hills, 1981, p. 173.

4.1. Uticaj spoljne politike na međunarodnu trgovinu

Veza između spoljne politike i međunarodne trgovine se najbolje uočava posmatrajući spoljnopolitičke postupke. Oni predstavljaju kombinaciju sredstava i posrednika u spoljnoj politici. "Sredstva i posrednici se kombinuju tako da bi se postigao najveći uspeh"³¹. Uticaj spoljne politike na međunarodnu trgovinu najbolje se može sagledati posmatranjem postupaka pretežno vezanih za privredu. Ovi postupci obuhvataju carine, kvantitativna trgovinska ograničenja, spoljnotrgovinski monopol, zabrane izvoza i uvoza, prodiranje na strano tržište, način plaćanja, ekonomsku pomoć i upravljanje tokovima kapitala.

³¹ Vojin Dimitrijević i Radoslav Stojanović, "Međunarodni odnosi", op. cit., str. 325.

4.1.1. Carine

Carina je "javna dažbina koju država naplaćuje u domaćoj valuti od vlasnika robe prilikom njenog prelaska preko granice"³². One predstavljaju prvi i najznačajniji instrument spoljnotrgovinske politike. Njima države nastoje da zaštite sopstvenu nedovoljno razvijenu privredu (zaštitne mere), osiguraju budžetski prihod (fiskalne mere), ali i da regulišu odvijanje trgovine sa nekom drugom zemljom. One se mogu primenjivati na izvoz, kada se nastoji sprečiti preteran izvoz određenog dobra kako bi se izbegla nestašica u zemlji, i na uvoz. Kada se kaže carina, obično se misli na carine na uvoz dobara.

Još u 19. veku, Engleska, kao najrazvijenija zemlja tog vremena, posle dugog perioda protekcionizma u merkantilističko vreme³³ (kada je razvijala manufakturu i zanate) počela je da širi ideju o slobodnoj trgovini. Druge, nedovoljno razvijene države, nisu videle interes u takvoj ideji. Ali snižavanje carina je bio čin koji se odobravao prijateljskim zemljama tako da je krajem 19. veka nastao niz *bilateralnih ugovora o liberalizaciji trgovine*. Ovi ugovori su nazivani ugovorima o prijateljstvu, trgovini i plovidbi (engleski: friendship, commerce and navigation³⁴) i predstavljaju najrazvijeniji vid međudržavnih ugovora. Oni su se odnosili na dugi rok i regulisali su pitanja koja su stimulatивно uticala na međusobnu trgovinu, kao što su pitanja saobraćaja između država i položaj stranaca. U oblasti trgovine bila su najznačajnija dva principa: princip najpovlašćenije nacije i princip nacionalnog tretmana. Princip najpovlašćenije nacije podrazumeva davanje najpovoljnijeg statusa državi ugovornici u pogledu sniženja carina. Takav status se može odobriti većem broju država. Princip nacionalnog tretmana podrazumeva obezbeđivanje istih uslova poslovanja na domaćem tržištu za preduzeća iz druge države ugovornice.

Početkom 20. veka, usled uspeha bilateralnih ugovora o liberalizaciji trgovine, države su počele da zaključuju takve ugovore i na plulateralnom nivou. Tako su nastale prve *regionalne ekonomske integracije*. One

---

³² "Ekonomska i poslovna enciklopedija", Savremena administracija, Beograd, 1994, str. 126.

³³ Ovo razdoblje je dobilo naziv po školi ekonomskog učenja - merkantilistima - koji su bili protiv spoljne trgovine jer se tako gube domaća dobra, a ako se ona i odvijala onda se nastojalo da se maksimizira količina ostvarenog zlata.

³⁴ "Ekonomska i poslovna enciklopedija", Savremena administracija, Beograd, 1994, str. 1659.

predstavljaju udruženja više zemalja, sa ciljem liberalizacije međusobne trgovine ili regulisanje trgovine sa trećim zemljama. U zavisnosti od mera koje se koriste u liberalizaciji trgovine razlikujemo nekoliko vrsta ovih integracija, i to:

- a) Sporazum o preferencijalnoj trgovini (sa tri i više učesnika); ovaj plulateralni sporazum podrazumeva sniženje (internih) carina u trgovini između zemalja potpisnica. Primer ovakvog sporazuma je sporazum o slobodnoj trgovini između Norveške, Estonije, Letonije i Litvanije.
- b) Parcijalna carinska unija; ova vrsta integracije podrazumeva zajedničku carinsku tarifu prema trećim zemljama.
- c) Zona slobodne trgovine; zona slobodne trgovine znači potpuno ukidanje internih carina. Primer ove integracije je planirana zona slobodne trgovine Amerika (Free Trade Area of the Americas - FTAA).
- d) Carinska unija; carinska unija podrazumeva istovremeno ukidanje internih carina i zajedničku carinsku tarifu prema trećim zemljama. Primer ovakve integracije je carinska unija Rusije, Ukraine i Kazahstana.
- e) Zajedničko tržište (common market); ova integracija pored carinske unije podrazumeva i slobodno kretanje faktora proizvodnje i zajedničku spoljnotrgovinsku politiku. Primer ove integracije je ranija Evropska ekonomska zajednica (EEZ) i današnja Karijska zajednica (CARICOM).
- f) Parcijalna ekonomska unija; parcijalna ekonomska unija je širi pojam od zajedničkog tržišta i pored njega podrazumeva i harmonizaciju ekonomskih politika. Primer ove integracije je bila Evropska unija (EU) pre nastupanja monetarne unije.
- g) Ekonomska unija; ekonomska unija je najviši nivo ekonomske integracije i podrazumeva i monetarnu uniju (zajedničku valutu i zajedničku monetarnu politiku). Evropska unija je od 1. januara 1999. godine postala ekonomska unija. Inače, EU je jedina regionalna ekonomska integracija koja je prošla sve oblike regionalnog ekonomskog integrisanja.

PREDRAG BJELIĆ

Viši nivo integracije od ekonomske unije je samo politička unija, koja podrazumeva harmonizaciju političkog sistema, ali ona ne predstavlja vid regionalnog ekonomskog integrisanja.

Tabela 6: Oblici regionalnih ekonomskih integracija

OBUHVAT UGOVORA	OBLICI INTEGRACIJA							
	S	PCU	ZST	CU	ZT	PEU	EU	PU
sniženje internih carina	X							
zajedničke eksterne carine		X		X	X	X	X	X
ukidanje internih carina			X	X	X	X	X	X
slob. kretanje faktora proizvodnje					X	X	X	X
zajednička spoljnotrg. politika					X	X	X	X
usklađivanje ekonomskih politika						X	X	X
monetarna unija							X	X
usklađivanje političkog sistema								X

Značenje: S - Sporazum o preferencijalnoj trgovini; PCU - Parcijalna carinska unija; ZST - Zona slobodne trgovine; CU - Carinska unija; ZT - Zajedničko tržište; PEU - Parcijalna ekonomska unija; EU - Ekonomska unija; PU - Politička unija.

Iako su motivi za stvaranje ovih integracija čisto ekonomske prirode, one imaju i politički značaj. Za prijem u određenu regionalnu ekonomsku integraciju zemljama kandidatima se nameće niz uslova. Slovenija je morala da usvoji zakon koji dozvoljava strancima da stižu nekretnine na njenoj teritoriji, pre nego je postala pridruženi član Evropske unije.

Često u određenoj integraciji ekonomski, ali i politički, dominira neka razvijena zemlja. Tako, na primer, dominantna zemlja u Severno američkom sporazumu o slobodnoj trgovini (North American Free-Trade Agreement - NAFTA) su SAD, za koje ova integracija predstavlja prošireno nacionalno tržište. Meksiko je za SAD izvor jevtine radne snage, dok je Kanada, sa visokim društvenim proizvodom po glavi stanovnika, pogodno tržište za realizaciju američkih proizvoda³⁵. U Evropskoj uniji dominantna država je Nemačka, dok je Japan dominantna država u pacifičkom regionu. I tako nasuprot globalnoj privredi mi u stvari danas imamo tri privredna bloka.

Stvaranje regionalnih integracija može sprečiti sukobe u regionu, i delovati "diplomatski"³⁶. Moris Šif (Maurice Schiff) i Alan Vinters (Alan L. Winters) prepoznaju tri situacije u kojima nastanak regionalnih integracija utiče na smirivanje potencijalnih sukoba:

1. Prestanak unutrašnjih sukoba;
primer ovakvog delovanja je povezivanje EU sa mediteranskim zemljama da bi se sprečilo narastanje fundamentalizma u Maroku i Tunisu ili odustajanje od puča u Paragvaju pri ulasku te države u MERCOSUR.
2. Zaštita zemalja članica od treće strane;
primer nastanka ovakvih integracija je Udruženje jugoistočno azijskih zemalja (Association of South-East Asian Nations - ASEAN), jer su se države članice nastojale odbraniti od invazije NR Kine (pod uticajem SAD) ili nastanak Južno afričke konferencije za koordinaciju razvoja (Southern African Development Coordination Conference - SADCC) preko koje su države na jugu Afrike nastojale da se odbrane od pretenzija Južnoafričke republike. Nekad je ugovorom o nastanku regionalne ekonomske integracije predviđeno da se članice međusobno pomažu u slučaju napada od strane treće države. Međutim, kada je Ujedinjeno Kraljevstvo stupilo u sukob sa Argentinom, Brazil i drugi susedi Argentine nisu bili spremni da joj pomognu.

---

³⁵ Više u: Predrag Bjelić "Evropska unija i susedi - uticaj na razvoj", *Pregled evropskog zakonodavstva*, br. 3/98, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 45.

³⁶ Maurice Schiff and Alan Winters, "Regional Integration as Diplomacy", World Bank, 1996.

3. Sprečavanje sukoba između zemalja članica integracije; primer sprečavanja sukoba između zemalja formiranjem regionalne integracije je Evropska zajednica za uglj i čelik (European coal and steel community - ECSC), prethodnica Evropske unije (EU). Na taj način se želelo sprečiti da sukob, posle dva svetska rata, ponovo izbije na tlu Evrope. Jedan od primera je i nastanak ASEAN-a jer su se želele smanjiti tenzije između Indonezije i Malezije.

Regionalne ekonomske integracije mogu biti pogodan "poligon" za ostvarenje spoljnostopolitičkih ciljeva koji se ne mogu ostvariti u pojedinačnim kontaktima zemalja. Primer takvog postupka je dogovor EU i ASEAN-a o prihvatanju posmatrača UN od strane Mianmara (Burmi). EU je dugo godina, bezuspešno, pokušavala da Mianmaru nametne strane posmatračke koji bi kontrolisali poštovanje ljudskih prava koja su, po mišljenju komisije EU, ugrožena od strane vojnog režima koji vlada Mianmarom. Međutim, u skorašnjim pregovorima o ekonomskim odnosima EU i ASEAN-a, EU je kao uslov za intenziviranje saradnje sa ASEAN-om zahtevala pristanak Mianmara, inače članice ASEAN-a, da prihvati posmatračke UN. Mianmar je popustio pred zahtevima EU jer su to od njega zahtevali partneri iz ASEAN-a.³⁷

Sa liberalizacijom trgovine na međunarodnom nivou se počelo još po završetku Drugog svetskog rata. Na konferenciji organizovanoj 1948. godine u Havani, od strane Ujedinjenih nacija (UN), usvojen je predlog Konvencije o međunarodnoj trgovinskoj organizaciji (International Trade Organization - ITO). Ovaj *međunarodni ugovor o liberalizaciji trgovine* nije stupio na snagu jer je, zbog nepovoljnih okolnosti za slobodnu svetsku trgovinu u tom periodu³⁸, Senat SAD odbio da ratifikuje povelju.

Države sa havanske konferencije su spontano počele da pregovaraju o sniženju carina i tako je nastao *Opšti sporazum o carinama i trgovini* (GATT) koji će vremenom prerasti u međunarodni trgovinski sistem. Tokom četiri i po decenije postojanja GATT-a carine su, u nekoliko trgovinskih rundi, značajno smanjene.

---

³⁷ Izvor: World Bank, Development News Thursday Newsletter, July 29, 1999, Internet, <http://www.worldbank.org/devnews>.

³⁸ U to vreme postojala su dva svetska privredna sistema - planski (socijalistički) i tržišni (kapitalistički).

Nestankom plansko-direktivnih ekonomija i SEV-a³⁹, otvoren je put ka slobodnoj trgovini. Tako je 1. januara 1995. godine osnovana *Svetska trgovinska organizacija* (World Trade Organization - WTO). Ova organizacija sa sedištem u Ženevi, bavi se regulisanjem međunarodne trgovine. Glavne funkcije Svetske trgovinske organizacije su⁴⁰:

- a) primena i nadzor nad multilateralnim i plulateralnim trgovinskim sporazumima;
- b) predstavlja forum za multilateralne trgovinske pregovore;
- c) nastoji da razreši trgovinske sporove;
- d) nadzor nad nacionalnim trgovinskim politikama;
- e) tehnička pomoć i obuka za države u razvoju;
- f) saradnja sa ostalim institucijama radi stvaranja globalne ekonomske politike.

Pošto je nastankom Svetske trgovinske organizacije GATT postao njen sastavni deo, ova organizacija je preuzela njegova osnovna načela (princip najpovoljnije nacije, princip nediskriminacije, princip nacionalnog tretmana i posebne pogodnosti za države u razvoju), ali je donela i niz novih pravila. Jedno od najvažnijih je pravo revizije trgovinskih politika država članica.

Još u vreme postojanja GATT-a, države ugovornice nisu mogle u odnosima sa drugim ugovornicama GATT-a da koriste spoljnotrgovinske mere, osim carina. WTO danas ograničava i visinu carina koje se mogu nametati drugim državama članicama WTO, sa tendencijom njihovog ukidanja. Zbog toga u određenom vremenskom periodu sve države članice WTO moraju podnositi svoje spoljnotrgovinske politike na reviziju WTO. Ako WTO otkrije da određena zemlja članica u svojoj politici krši pravila WTO ona joj daje rok da te nedoslednosti ispravi. Ako se zemlja članica ne povinuje zahtevima WTO, onda WTO prema njoj može uvesti sankcije. Na taj način države, članice WTO, nisu u mogućnosti da slobodno kreiraju spoljnotrgovinsku politiku, što znači da im je nacionalni suverenitet u toj oblasti ograničen. Usled toga se carine sve manje mogu koristiti kao sredstvo spoljne politike kada se njihovim povećanjem ili smanjenjem želi izdejstvovati određeno ponašanje druge države.

³⁹ Savet za uzajamnu ekonomsku pomoć.

⁴⁰ World Trade Organization, "Guide to WTO - an on-line guide to World Trade Organization", 1997.

Danas zemlje više mogu zaštititi svoje trgovinske interese spoljnotržišnim akcijama nego merama unutrašnje ekonomske politike, koje su zabranjene od strane WTO. Ilustrativan je primer spora Evropske unije (EU) i SAD (koja je istupala u ime svih američkih država) oko uvoza banana u EU. Na uvođenje restrikcija na uvoz banana na tržište EU države Amerike su odgovorile uvođenjem kontramera koje su se odnosile na zabranu uvoza nekih proizvoda poreklom iz EU. Međutim, do rešenja spora je došlo tek po donošenju odluke tela za rešavanje sporova WTO.⁴¹

4.1.2. Kvantitativna ograničenja

Kada je tražnja za stranim robama veoma izražena, onda se ograničenje uvoza mnogo bolje postiže primenom kvantitativnih ograničenja: kontingenata i dozvola. *Kontigent* je "određena količina '(količinski kontigent)' ili vrednost '(vrednosni kontigent)' pojedine robe koja se sme izvoziti ili uvoziti za unapred utvrđeni vremenski period"⁴², dok je *dozvola* "dokument kojim nadležni državni organ odobrava izvoz ili uvoz određene kvote neke robe"⁴³.

Mnoge države su koristile ove vrste spoljnotrgovinskih ograničenja, ali usled opšteprihvaćenog stava da su ona na dugi rok štetna, i za zemlju koja ih uvodi, GATT je zabranio njihovu upotrebu. Sve zemlje su bile dužne da sva kvantitativna ograničenja pretvore u carine i da samo carine koriste kao instrument spoljnotrgovinske politike. Svetska trgovinska organizacija dozvoljava samo primenu carina i to do određene visine, a u planu je potpuna liberalizacija trgovine⁴⁴.

Zato su danas mnoge države pribegle korišćenju drugih ograničenja, koje nazivamo *tehničke barijere trgovini* (technical barriers to trade) i *administrativnim barijerama trgovini* (administrative barriers to trade). Tu ubrajamo:

- (a) tehničke propise i standarde;
- (b) izvozne dozvole;

---

⁴¹ Više u: Predrag Bjelić "Svetska trgovinska organizacija" Prometej, Beograd, 2002.

⁴² "Ekonomska i poslovna enciklopedija", Savremena administracija, Beograd, 1994, str. 655.

⁴³ Ibid., str. 228.

⁴⁴ Carine se retko kada potpuno ukidaju i minimalno iznose 1% od vrednosti robe jer se ta naknada koristi za carinsko evidentiranje.

- (c) carinsko vrednovanje robe;
- (d) kontrolu pre isporuke;
- (e) pravila o poreklu robe;
- (f) investicione mere.

Ako se želi onemogućiti uvoz robe iz određene države, može se reći da ta roba ne ispunjava tehničke standarde države u koju se uvozi. Najsvežiji primer su standardi o bananama koje je usvojila EU. Zato se u EU i WTO radi i na eliminisanju ovih barijera trgovini kroz međunarodnu standardizaciju i unifikaciju carinskih propisa.

4.1.3. Spoljnotrgovinski monopol

Pod spoljnotrgovinskim monopolom podrazumeva se potpuna kontrola nad spoljnom trgovinom od strane jednog subjekta. Od nastanka Sovjetskog Saveza trgovina socijalističkih zemalja se karakterisala postojanjem potpunog državnog monopola u spoljnoj trgovini. Država je osnivala velika spoljnotrgovinska preduzeća koja su se bavila prometom proizvoda iz njihove isključive nadležnosti. Tako je u bivšem SSSR postojalo preduzeće samo za izvoz drveta. Ova direktna veza između države i spoljne trgovine omogućila je da se jasnije sagleda uticaj spoljne politike na međunarodnu trgovinu.

SSSR je kupovao šećer sa Kube iako ga je i sam izvezio. Na taj način se želelo pomoći Kubi koja je vodila spoljnu politiku u interesu SSSR. Ova trgovina je značila znatnu pomoć za kubansku privredu koja je bila veoma nestabilna zbog svoje monokulturnosti⁴⁵.

Nestankom socijalističkih zemalja državni monopol u spoljnoj trgovini je nastavio da egzistira u trgovini specifičnim proizvodima kao što je naoružanje, koje je veoma značajno za nacionalnu bezbednost jedne države, ili duvan, koje je po svojoj prirodi monopolski proizvod u većini zemalja. Država se takođe javlja kao spoljnotrgovinski partner pri nabavci strateških proizvoda za državne rezerve.

U *trgovini naoružanjem* postoji i dalje državni monopol, ili se primenjuje sistem dozvola, kako bi država kontrolisala promet naoružanja i vojne opreme. Najveći izvoznici oružja 1997. su bili: SAD, Rusija, Francuska i Velika Britanija (vidi tabelu 7).

---

⁴⁵ Pojava kada u spoljnoj trgovini jedne države dominira mali broj proizvoda.

Tabela 7: Izvoz naoružanja 1997. godine

država	vrednost u mil. USD (cene 1990)	udeo u sv. izvozu
SAD	10.840	43
Rusija	3.466	14
Francuska	3.343	13
Velika Britanija	2.631	10

Izvor: SIPRI, Stockholm, Internet, 10/12/1998, <http://www.sipri.se>.

4.1.4. Zabrane izvoza i uvoza

Osim posrednog uticaja na izvoz i uvoz, državni organi svojom odlukom mogu direktno uticati na potpuni prestanak trgovanja sa određenom zemljom ili zemljama. Kada se zabranjuje izvoz u određenu zemlju onda govorimo o *embargu*, dok zabranu uvoza nazivamo *bojkotom*.⁴⁶ U slučaju da je državnom odlukom, odnosno odlukom neke međudržavne organizacije, zabranjen i izvoz i uvoz onda tu pojavu nazivamo *ekonomska blokada*. Jedan vid ekonomske blokade je i *carinski rat* kada se formalno ne zabranjuje izvoz i uvoz ali se visokim carinama on faktički onemogućava.

Sankcije prema određenoj zemlji se mogu doneti, osim unilateralnim merama, i na plulateralnom nivou, od strane raznih regionalnih grupacija, kao i na međunarodnom nivou, tj. od strane međunarodnih organizacija. Za uvođenje sankcija kojima se utiče na ekonomiju određene države ovlašćene su Ujedinjene nacije (UN). I Svetska trgovinska organizacija, u okviru svojih nadležnosti, može nametati sankcije svojim članicama, vezane za trgovinu, u slučaju nepoštovanja određenih pravila koje je ova organizacija usvojila.

Mnoga istraživanja koja se bave ekonomskim sankcijama su došla do zaključka da sankcije uvedene u periodu od 1914. godine do 1990. godine, u većini slučajeva nisu uspele da ostvare cilj zbog koga su uvedene, a to je promena politike države kojoj su sankcije uvedene. U

---

⁴⁶ Videti šire kod: dr Ivo Visković, "Spoljna politika Jugoslavije - repertitorijum", op. cit., str. 55.

tom periodu razne države su uvele sankcije u 116 slučajeva, i od tog broja u 66% slučajeva sankcije su bile neuspješne, dok su u ostalim slučajevima samo delimično bile uspješne.⁴⁷ Sankcije su posebno bile neuspješne u periodu 1973 - 1984. godine, kada je zabeleženo samo 12 uspešnih slučajeva, a 35 neuspješnih slučajeva korišćenja ekonomskih sankcija.⁴⁸

SAD su u vreme hladnog rata uvodile sankcije uglavnom socijalističkim zemljama. U periodu od 1993. godine do 1996. godine SAD su unilateralno uvele ekonomske sankcije prema 33 države.⁴⁹ S obzirom da sankcije postaju sve značajniji instrument spoljne politike SAD, veći broj autora smatra da treba razviti jasan okvir za njihovu primenu.⁵⁰

Jasno je da su ekonomske sankcije danas prvenstveno instrument spoljne politike, a ne sredstvo trgovinske politike.⁵¹ Sankcije pogađaju donekle i države koje su ih donele budući da se time smanjuje tržište za njihove proizvode. Države pod sankcijama (1993-96. godine) su činile 42% svetske populacije i 19% svetske trgovine.⁵²

4.1.5. Prodor na strano tržište

Neke države teže da postignu svoje spoljnopolitičke ciljeve većim ekonomskim prisustvom na tržištu određene države. Država može direktno, putem državnih preduzeća, ili indirektno, davanjem *izvoznih subvencija*, da utiče na tržište druge države. Subvencije u spoljnoj trgovini su svi oblici finansijske pomoći koje pruža država kako bi se

---

⁴⁷ Izvor: Gary Clyde Hufbauer, Jeffrey J. Schott, and Kimberly Ann Elliott, *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy* (Washington, D.C.: Institute for International Economics, 1990), pp. 92-93; Navedeno prema: Robert P. O'Quinn: "A User's Guide To Economic Sanctions" The Heritage Foundation, Internet, 10/12/1998, URL: www.heritage.org.

⁴⁸ Izvor: Gary Clyde Hufbauer and Jeffrey J. Schott, *Economic Sanctions Reconsidered* (Washington: Institute for International Economics, 1985), p. 81; Navedeno prema: Bruce Bartlett "What's Wrong With Trade Sanctions" *Policy Analysis* No. 64, December 23, 1985, Heritage Foundation.

⁴⁹ Robert P. O'Quinn, "A User's Guide To Economic Sanctions" The Heritage Foundation, Internet, 10/12/1998, URL: www.heritage.org.

⁵⁰ Ibid., table 1.

⁵¹ Joseph G. Gavin III "Economic sanctions: foreign policy levers or signals?" *Policy Analysis* No. 124, November 7, 1989, Heritage Foundation.

⁵² Ibid., chart 1.

unapredila razmena. Međutim, pravila Svetske trgovinske organizacije ograničavaju mogućnost primene izvoznih subvencija.

Jedan od najčešće korišćenih metoda prodora na tržište druge države je *damping*. Damping (engleski: dumping) podrazumeva "izvoz po cenama nižim od onih koje su u isto vreme i u istim okolnostima tražene od kupca na unutrašnjem tržištu".⁵³ Zbog poremećaja koje damping izaziva mnoge države koje su njime pogođene uvode tzv. antidampinške mere. One se sastoje u porastu carinski stopa za dampingške proizvode, pa čak i zabranom uvoza takvih proizvoda.

Međutim, često je određenje da li je neki izvoz damping ili ne predmet "slobodnog tumačenja" pa su pogođeni i neki konkurentniji proizvodi koji nisu sredstvo dampinške trgovine. Nekad se antidampinške procedure koriste i kao sredstvo političkog pritiska.

Evropska unija je često primenjivala antidampingški postupak prema uvozu iz SFR Jugoslavije. Iako je SFRJ učestvovala u uvozu EEZ-a (sada EU) sa oko 1%, antidampingške procedure primenjene prema SFRJ su činile 7% ukupnih antidampingških procedura EEZ. Takođe, ako imamo u vidu da je SFRJ učestvovala sa 3% u uvozu EEZ iz zemalja u razvoju, a da je sa 28% učestvovala u ukupnim antidampingškim procedurama EEZ prema zemljama u razvoju, onda je jasno koliko je SFRJ bila pod udarom antidampinških mera⁵⁴. SFRJ jeste primenjivala damping kao metod prodora na tržište EEZ, ali nije to bilo uvek slučaj. Proizvodi su bili konkurentniji zbog jeftinije struje i radne snage u SFRJ, i poreza u EEZ.

Kako su izvozne subvencije zabranjene kao sredstvo unapređenja izvoza, mnoge države sada pribegavaju *izvoznoj promociji*. Izvozna promocija podrazumeva razne neposredne mere koje se preduzimaju radi povećanja izvoza. Te mere podrazumevaju davanje podataka o izvozniciima i posredovanje u zaključenju spoljnotrgovinskih poslova, ali i kreditiranje spoljnotrgovinskih poslova. Većina zemalja je osnovala *agencije za promociju izvoza*, kao što je japanski JETRO (Japan External Trade Organization).

---

⁵³ Definicija Društva naroda iz 1926. godine, prema: "Ekonomika i poslovna enciklopedija", Savremena administracija, Beograd, 1994, str. 162.

⁵⁴ Izvor: dr Branislav Pelević, Predavanje održano na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, oktobar 1995. godine.

Kreditiranjem izvoza bave se specijalizovane finansijske institucije, i ono podrazumeva davanje zajmova uvoznicima i plaćanje izvoznicima, s tim da se sredstva vraćaju instituciji po završenom spoljnotrgovinskom poslu. Primeri ovakvih institucija su japanska EXIM banka (Export-import bank) i američka EXIM banka. Američka EXIM banka je nezavisna korporacija u državnom vlasništvu, osnovana 1934. godine na inicijativu Kongresa. Iako je njen osnovni cilj finansiranje izvoza i uvoza, ima mišljenja da je ona "glavno sredstvo američke spoljne politike"⁵⁵ budući da koristi svoja sredstva kako bi "nagradila države koje usvajaju politike koje služe američkim političkim i ekonomskim interesima".⁵⁶ Da bi se sprečila međusobna konkurencija u odobravanju izvoznih kredita, na predlog američke EXIM banke, 1976. godine je zaključen Dogovor o smernicama za izvozne kredite uz javnu potporu, kojim se utvrđuju minimalne kamatne stope i maksimalni rokovi kreditiranja.⁵⁷

Radi unapređenja izvoza mnoge države osnivaju trgovačke službe pri svojim ambasadama, sa *ekonomskim atašeima* kao šefovima tih službi. U ambasadama SAD širom sveta deluju ekonomski službenici (economic officers) koji su, po pravilima službe, dužni da analiziraju i izveštavaju o makroekonomskim trendovima i trgovinskoj politici u određenoj zemlji i njihovom uticaju na trgovinske interese SAD, kao i da predstavljaju ekonomske interese SAD, organizuju i učestvuju u trgovinskim i ekonomskim pregovorima. I trgovinska služba Velike Britanije, u saradnji sa Ministarstvom trgovine, pomaže u uspostavljanju trgovinskih veza između preduzeća u određenoj zemlji i preduzeća u Velikoj Britaniji. To se omogućuje u direktnom kontaktu sa službenicima u trgovinskoj službi ili korišćenjem odgovarajućih privrednih adresara, koje ova služba obezbeđuje.⁵⁸ I SR Jugoslavija je reorganizacijom Saveznog ministarstva za inostrane poslove 1997. godine osnovala trgovinsku službu sa ekonomskim atašeima koji zastupaju trgovinske interese SRJ u inostranstvu.

⁵⁵ U.S. Foreign Policy In Focus - A Project of the Institute for Policy Studies and the Interhemispheric Resource Center: "In Focus: Targeting Eximbank Subsidies" Volume 1, Number 2, October 1996 Editors: Martha Honey (IPS) and Tom Barry (IRC), Article: George Kourous and Tom Barry.

⁵⁶ Ibid., p. 2.

⁵⁷ Predrag Jovanović-Gavrilović, "Međunarodno poslovno finansiranje", Ekonomski fakultet, 1994, str. 195.

⁵⁸ Ambasada Velike Britanije u Beogradu - trgovinsko odeljenje, "Kako vam trgovinska služba Velike Britanije u Jugoslaviji može biti na usluzi", 1998. godine.

4.1.6. Način plaćanja

Svaki spoljnotrgovinski posao se sastoji iz dva toka - robnog i novčanog. Novčani tok spoljnotrgovinskog posla podrazumeva obavljanje spoljnotrgovinskih plaćanja. Ta plaćanja predstavljaju deo međunarodnog platnog prometa u kome se kao posrednici javljaju banke. U većini zemalja unutrašnji platni promet se obavlja preko banaka, tako da međunarodni platni promet predstavlja produženje unutrašnjeg platnog prometa. Međutim, plaćanje u inostranstvu podrazumeva transfer novca na drugo pravno područje, gde važe drugačiji propisi. Da bi platni promet mogao da se obavlja između dve države neophodno je da one imaju potpisan ugovor o platnom prometu. Često je prekid platnog prometa sa određenom zemljom, raskidom ugovora o platnom prometu, politički motivisan i svojevrsna mera pritiska. Time se nastoji onemogućiti trgovanje sa tom zemljom, kao i slobodan transfer privatnog kapitala. Primer ovakve mere je prekid platnog prometa između SRJ i Republike Srpske, zbog odluke Vlade Republike Srpske o priznanju nezvaničnog kursa jugoslovenskog dinara (YUM) prema nemačkoj marki (DEM), odnosno konvertibilnoj marki (BAM).

Do Prvog svetskog rata zlato se koristilo kao međunarodno sredstvo plaćanja i ono je predstavljalo osnovu za obračun u svim valutama. Ali sa ukidanjem zlatnog standarda javila se potreba za novim međunarodnim sredstvom plaćanja. Radi olakšavanja međunarodnih plaćanja, 1944. godine u Breton Vudsu (Bretton Woods) je stvoren Međunarodni monetarni fond (International Monetary Fund - IMF). Pod njegovim okriljem je stvoreno sredstvo svetske likvidnosti - specijalna prava vučenja (special drawing rights - SDR). Ova sredstva nisu bila novac već su korišćena za obračun u okviru Fonda, dok su se međunarodna plaćanja vršila konvertibilnim⁵⁹ valutama, najpre američkim dolarom (USD)⁶⁰, a kasnije i drugim valutama koje su postajale konvertibilne.

---

⁵⁹ U vreme zlatnog standarda konvertibilnost je podrazumevala da je neka valuta zamenljiva za zlato, dok danas pod konvertibilnom valutom podrazumevamo zamenljivost za druge valute.

⁶⁰ Američki dolar (USD) je, iako formalno, najduže zadržao konvertibilnost u zlato, po odnosu 1 fina unca zlata = 35 US\$.

Tabela 8: Udeo pojedinih valuta u fakturisanju svetskog izvoza robe (u%)

valuta	1980	1996
američki dolar (USD)	56,4	52,0
nemačka marka (DEM)	13,6	13,2
francuski franak (FRF)	6,2	5,5
britanska funta (GBP)	6,5	5,4
italijanska lira (ITL)	2,2	3,3
holandski gulden (NLG)	2,6	2,8
japanski jen (JPY)	2,1	4,7

Izvor: EURO Papers, No. 26, July 1998

I pored činjenice da korišćenje američkog dolara u međunarodnim trgovinskim transakcijama vremenom opada on je i dalje najznačajnija "međunarodna" valuta. Dominacija američkog dolara je još značajnija na svetskim finansijskim tržištima (83% finansijskih transakcija se 1995. godine na svetskim berzama obavljalo u USD⁶¹). Ova međunarodna upotreba nacionalne valute postaje jak instrument spoljne politike države koja izdaje tu valutu. Međunarodna tražnja za određenom valutom omogućuje da se u opticaj pusti više valute nego što to zahteva domaće (nacionalno) finansijsko tržište. Za taj "višak" valute mogu se nabaviti robe i usluge u inostranstvu, dok će taj iznos valute nastaviti da cirkuliše po svetu i neće se vratiti na domaće tržište. Time se realno povećava kupovna moć te "međunarodne" valute. Primat američkog dolara je po prvi put ugrožen lansiranjem eura. Mada su se pravi efekti osetiti tek 2003. godine, kada je euro značajno ojačao po prvi put, procenjuje se da će međunarodna tražnja za njim biti značajna, budući da je EU, odnosno euro zona⁶², najveći svetski izvoznik tako da u trgovini sa drugim subjektima može zahtevati fakturisanje u euru. To može i biti prihvaćeno budući da je dolar veoma nestabilan, ali će zavisiti od jedinstva euro zone, stanja evropske privrede i stabilnosti nove valute.

⁶¹ Peter Bekx, "The implications of the Introduction of the Euro for non-EU countries", EURO Paper No. 26, European Commission, July 1998.

⁶² Euro zona je područje u EU na kome je 1. januara 1999. godine uveden euro kao zvanična valuta. Ona uključuje jedanaest zemlja EU, kojima se kasnije priključila i Grčka, budući da se euro ne koristi u Velikoj Britaniji, Danskoj, Švedskoj.

Tabela 9: Izvoz pojedinih ekonomskih subjekata (milijarde eura)

teritorija	1997
EU	720.4
euro zona ⁶³	760.8
SAD	606.3
Japan	371.3

Izvor: EUROSTAT memo 24/98, 31. decembar 1998.

Klirinški način plaćanja je nastao još 30-ih godina ovoga veka u Austriji. Ovaj sistem plaćanja podrazumeva razmenu robe za robu prema klirinškim listama i obračun putem klirinškog računa u centralnoj banci. Razmena mora biti ujednačena, ali ako se višak ipak pojavi on se pretvara u manipulativni kredit koji se gasi novim isporukama robe. Ovaj sistem je posebno bio u upotrebi u vreme postojanja socijalističkog bloka, a danas se slabije koristi osim u slučaju nedostatka konvertibilnih sredstava, ali tada mora biti potpisan poseban bilateralni sporazum o klirinškom plaćanju. I pored nekih negativnih efekata na trgovinu, kliring predstavlja jako spoljnopoličko sredstvo jer se time pomaže drugoj zemlji da nabavi proizvode koje ne bi mogla da kupi zbog nedostatka konvertibilnih sredstava. Danas se klirinški način plaćanja često zamenjuje *barter aranžmanom*. Barter aranžman podrazumeva klasičnu trampu, jer se roba razmenjuje za robu, direktno, bez posredstva novca. Primeri barter aranžmana kao spoljnopoličkog sredstva pomoći su barter aranžmani između Rusije i NR Kine, sa jedne strane, i SR Jugoslavije, sa druge strane.

4.1.7. Ekonomska pomoć

Ekonomska pomoć su finansijska sredstva koja jedna zemlja ili države bespovratno odobravaju drugoj zemlji ili zemljama. Ona ima i humanitarne ciljeve ali je često politički motivisana. U slučajevima kada se zemljama pruža pomoć u robi, ona se tretira ili kao finansijska pomoć, jer se prethodno određuje budžet pomoći, ili kao humanitarna pomoć⁶⁴. Putem ekonomske pomoći mnoge države pružaju podršku nacionalnim

---

⁶³ Uključujući i trgovinu sa četiri države članice EU koje tada nisu bile u euro zoni.

⁶⁴ Mnoge države imaju zvanične agencije za pomoć drugim zemljama (SAD - US Aid).

pokretima koji su u njihovom političkom interesu. To je dobar način da zemlja koja daje pomoć ostvari neke ciljeve bez direktnog uključivanja u problem.

Pomoć koju vlada jedne države odobrava drugoj zemlji, bez obzira da li je odobrava direktno ili preko međunarodnih organizacija naziva se zvanična pomoć. Postoji nekoliko tipova zvanične pomoći: *tehnička pomoć*, *razvojna pomoć*, *vojna pomoć* i *pomoć u katastrofama*. Zvanična pomoć za razvoj (Official development assistance - ODA) podrazumeva zvanično kretanje kapitala sa minimumom od 25% bespovratne pomoći.⁶⁵ Ova vrsta pomoći je inicirana od zemalja u razvoju u okviru projekta Novog međunarodnog ekonomskog poretka (NMEP) od pre par decenija kada su države u razvoju očekivale godišnju pomoć od razvijenih zemalja u iznosu od 0,7% njihovog GDP-a. Tokom devedesetih godina ovoga veka samo Švedska izdvaja preko 0,7% svog GDP (oko 0,9% GDP), tako da je, relativno, najveći donator. Države OECD su 1991. godine prosečno izdvajale oko 0,4% GDP, ali je taj iznos opao na 0,22% GDP u 1997. godini.⁶⁶

Ukupna pomoć u 1996. godini je iznosila oko 60 milijardi USD. Od tog iznosa 55 milijardi je realizovano kroz program zvanične pomoći za razvoj (official development assistance - ODA)⁶⁷, dok su 5 milijardi USD činili ostali vidovi zvanične pomoći. Najveći donatori u fondu zvanične pomoći za razvoj (ODA) su: Japan (9,4 milijardi USD), SAD (9,3), Nemačka (7,6), Francuska (7,4) i druge⁶⁸. Ako države EU posmatramo jedinstveno onda je EU najveći donator pomoći. Značajno je primetiti da su SAD i Nemačka najveći donatori zvanične pomoći van programa ODA.

Specifičan vid ekonomske pomoći, sa najviše efekta na ekonomiju donatora i najvećim uticajem spoljne politike, je tzv. vezana pomoć. Ona podrazumeva da se za odobrenu pomoć roba može nabavljati samo u zemlji donatoru. Ovaj vid pomoći najviše primenjuje Francuska, prilikom odobravanja pomoći zemljama Severne Afrike. I Svetska banka zahteva

---

⁶⁵ World Bank, "Assessing aid", 1998, p. 9.

⁶⁶ OECD "OECD in figures", Paris, 1998, table - AID.

⁶⁷ Pomoć koju države pružaju preko Komiteta za pomoć za razvoj. Ideja je bila da sve razvijene države izdvajaju 0,7% svoga GDP godišnje za pomoć zemljama u razvoju.

⁶⁸ World Bank, World Development Indicators 1998, Washington D.C., 1999, table 6.9.

da se krediti odobreni pod povoljnijim uslovima realizuju isključivo u zemljama članicama Svetske banke.

4.1.8. Tokovi kapitala

Kao spoljnopolitičko sredstvo mnoge države koriste uticaj na tokove kapitala koji potiče sa njihove teritorije. Kada je reč o kapitalu iz zvaničnih, državnih, izvora uticaj na njegovo kretanje je neposredan, jer država donosi odluku o njegovom kretanju. Još u 18. veku, kretanje kapitala poreklom iz Francuske i Nemačke je bilo motivisano političkim interesima. On je bio plasiran u kolonije i države na istoku Evrope u kojima su Francuska i Nemačka nastojale da ostvare dominaciju. S druge strane, kapital poreklom iz Velike Britanije kretao se shodno visini potencijalnog prihoda⁶⁹.

Na kretanje privatnog kapitala⁷⁰ države mogu samo posredno uticati. Ovaj kapital se kreće samo na osnovu ekonomske motivacije, za što većim profitima. Na njega država utiče tako što, raznim merama, potencijalne investicione alternative čini manje atraktivnim. To se postiže *uskraćivanjem investicionih garancija* za ulaganje u određenu zemlju. U SAD takvu odluku donosi Federalna agencija za osiguranje investicija. Takođe je moguće da jedna zemlja *poveća poresku stopu na ulaganja* u određenu zemlju, čime se destimulišu ulaganja u tu zemlju. Ova mera danas nije posebno važna budući da se veliki deo kapitala plasira preko eurotržišta⁷¹, koje nije u isključivoj nadležnosti ni jedne države.

Za finansijske odnose i tokove kapitala između dve države su posebno važni *sporazumi o izbegavanju dvostrukog oporezivanja i zaštiti investicija*. Njima se podstiče razmena kapitala između zemalja ugovornica. Kao mera pritiska na određenu zemlju ovi ugovori se mogu raskinuti, čime se otežava ulaganje kapitala u dotičnu zemlju. Usled svetskih procesa globalizacije došlo je do zaključenja takvog sporazuma i na međunarodnom nivou - međunarodni sporazum o investicijama (Multilateral agreement on investments - MAI).

---

⁶⁹ Oskar Kovač, "Platni bilans i međunarodne finansije" CES MECON, Beograd, 1994, str. 270.

⁷⁰ Privatni kapital je kapital koji ne potiče iz javnih izvora, već od građana i preduzeća.

⁷¹ Eurotržište je tržište kapitala na kome se kapital plasira u valuti koja nije nacionalna valuta države porekla ili odredišne države.

Mnoge države pribegavaju i drastičnijim merama u cilju kontrole privatnog kapitala. Tako je periodu posle dekolonizacije u većini kolonija došlo do *eksproprijacije* i *nacionalizacije* imovine koju kontroliše kapital iz bivših metropola. Ova praksa je bila posebno rasprostranjena u zemljama Persijskog zaliva kada su eksproprisana sva nalazišta nafte. Razvijene države pribegavaju *blokadi sredstava* države (freezing of assets) koja donosi spoljnopolitičke odluke koje su suprotne njihovim interesima. Tako su SAD blokirale sredstva Kube posle socijalističke revolucije i kao odgovor na eksproprijaciju američke imovine na Kubi. Često čak i *pretnja* gore navedenim merama je dovoljna da se postigne određeni spoljnopolitički cilj. U novim okolnostima sve većeg značaja međunarodnih organizacija, mera *neizvršavanja obaveza prema međunarodnoj organizaciji* koja donosi odluke protivne spoljnopolitičkim ciljevima države dužnika, je postala popularna. Poznat je primer SAD koje već duže vreme ne ispunjavaju finansijske obaveze prema UN.

Ali razvijene države sve više koriste situaciju da svoje spoljnopolitičke ciljeve ostvaruju tako što zemljama u kojima žele ostvariti uticaj odobravaju povoljne kredite. Kada se spoljni dug akumulira do granica kada država nije sposobna da ga servisira (kada vrednost duga pređe 30% od društvenog proizvoda zemlje), onda se zemlji dužniku nameću razni politički preduslovi kako bi dobila reprogram duga. Jedan od boljih primera je slučaj kada je Venecuela pala u dužničko "ropstvo" u odnosu na SAD pa je morala da se u međunarodnim odnosima "ponaša" shodno željama SAD. Na taj način su SAD obezbedile siguran priliv venecuelanske nafte svake godine na račun otplate kamata, dok su svoje rezerve nafte štedele, a uspele su i da razbiju jedinstvo Udruženja proizvođača i izvoznika nafte (OPEC), čiji je Venecuela bila član, a koje je dosta dugo držalo cene nafte na relativno visokom nivou. U ovom udruženju postignut je dogovor o ograničenju proizvodnje nafte u svakoj zemlji članici udruženja (tzv. proizvođačke kvote) i tako se regulisanjem ponude nafte na svetskom tržištu regulisala cena nafte. Međutim, prezadužena Venecuela je morala da povećava svoju proizvodnju zbog sve većih otplate kredita tako da je često probijala određenu kvotu. Na taj način je cena nafte padala, ali Venecuela je nastavljala sa većom proizvodnjom nafte kako bi obezbedila potrebne devize za otplatu duga SAD. I što je više cena padala Venecuela je više proizvodila nafte obarajući cenu još više. Ovaj ciklus, suprotan osnovnoj ekonomskoj logici (kada cena opada i proizvodnja opada), omogućio je SAD da preko Venecuele povрати kontrolu nad svetskom cenom nafte koju su do

stvaranja OPEC-a kontrolisale američke naftne kompanije (tzv. sedam sestara).

4.2. Uticaj međunarodne trgovine na spoljnu politiku

Nekad su ekonomska sredstva veoma pogodna za postizanje odgovarajućih spoljnopolitičkih ciljeva. Ovi spoljnopolitički postupci koji koriste ekonomska sredstva za ostvarivanje ciljeva nam pokazuju da postoji i uticaj međunarodne trgovine na spoljnu politiku. Tako možemo konstatovati da su međunarodna trgovina i spoljna politika obostrano međuzavisne. Međutim u posljednje vreme sve više je politika sredstvo dok je krajnji cilj ekonomske prirode.

Praktično odvijanje međunarodne trgovine može imati značajan *uticaj na kreatoru spoljne politike* određene države. Taj uticaj će biti veći što je zemlja manja i zavisnija od međunarodne trgovine. Samostalnost u kreiranju spoljne politike Belgije, Singapura ili Luksemburga, na primer, je umanjena budući da je njihova zavisnost od međunarodne trgovine velika. Spoljnotrgovinski koeficijenti za ove države su, 1990. godine, iznosili: Singapur - 373,3, Luksemburg - 193,8 i Belgija - 145. Vrednost ovog koeficijenta, veća od 100, nam govori da se veliki deo domaće proizvodnje ovih zemalja međunarodno razmenjuje, ali da je veliko i učešće reeksporta.

Sve države koje aktivno učestvuju u međunarodnim odnosima, prema poziciji u donošenju odluka od međunarodnog značaja, možemo podeliti na države koje donose odluke (decision making) i države koje takve odluke prihvataju i sprovode (decision taking). Logično je da male države ne mogu značajnije uticati na međunarodne odnose, ali to ne znači da ne treba da vode aktivnu spoljnu politiku. Šta više one treba da vode što aktivniju spoljnu politiku kako bi buduće odluke što bolje prilagodile svojim interesima. Budući da su ekonomije malih zemalja veoma zavisne od spoljne trgovine, u središtu njihovih spoljnih politika se nalaze međunarodni ekonomski odnosi. Ali i velike države, sve više, svoju spoljnu politiku podređuju ekonomskim odnosima sa svetom budući da je globalizacija svetske privrede učinila da svetsko tržište postane ambijent daljeg privrednog razvoja.

Međutim, neke države koje su male po teritoriji ali veoma bogate su značajniji akteri u međunarodnim odnosima od neke velike ali siromašne zemlje. Veličina društvenog bogatstva je korektivni faktor kod određivanja značaja država. Posebno su značajne zemlje koje su neto kreditori⁷². Vlade tih država usmeravanjem zvaničnih zajmova mogu izdejsstvovati odgovarajuće spoljnopolitičko ponašanje kod zemlje kojoj je zajam namenjen. Poznat je primer priznanja Tajvana kao samostalne države od strane Republike Makedonije kojoj je zauzvrat obećan zajam od 2 milijarde USD. Tajvan, koga priznaje mali broj država⁷³, je na isti način hteo da izdejsstvuje priznanje od Papua Nove Gvineje. Posle smene premijera od ovog posla se odustalo budući da je novi premijer Papua Nove Gvineje izračunao da je ponuđeni zajam od strane Tajvana manji od potencijalnog gubitaka koji bi nastao prekidom trgovinskih odnosa sa NR Kinom, koja je četvrti po značaju spoljnotrgovinski partner Papua Nove Gvineje.⁷⁴

Za međunarodnu trgovinu jedne države važan necenovni faktor konkurentnosti njenog izvoza je upravo njen *ugled* u svetu. A upravo većim i kvalitetnijim učešćem u međunarodnoj trgovini zemlja ostvaruje i veći ugled u međunarodnim odnosima. Međutim, ugled države je vezan i za spoljnopolitičke akcije koje određena zemlja preduzima. Pojedine političke aktivnosti dovode do promocije jedne države u međunarodnoj zajednici i ona tu "popularnost" koristi za povećanje spoljnotrgovinske razmene. Ali neke aktivnosti mogu biti i protivne interesima zemalja koje su inače značajni spoljnotrgovinski partneri države koja te aktivnosti preduzima.

Tipičan primer je bojkot američkih proizvoda - Coca Cole, hamburgera i lutkica Barby - od strane nekih arapskih zemalja protiv kojih SAD preduzimaju čak i vojne aktivnosti (Irak, Iran). U ovim zemljama dolazi do pojave ekonomskog nacionalizma, koji podrazumeva bojkot proizvoda poreklom iz neprijateljske države. Ekonomski nacionalizam je ekstremni vid ekonomskog patriotizma koji podrazumeva kupovinu istovrsnih domaćih proizvoda umesto stranih proizvoda, čak iako su domaći proizvodi lošijeg kvaliteta. Britanski potrošači su ti koji često veruju u ekonomsku superiornost domaćih proizvoda (British made). Ove

---

⁷² Neto kreditori su one zemlje kod kojih je "izvoz" kapitala veći od "uvoza" kapitala.

⁷³ Tajvan priznaje 27 država pod imenom Republika Kina, i sa njim održava pune diplomatske odnose. Izvor: Vlada Tajvana, Internet, 23/07/1999, <http://www.gov.tw>.

⁷⁴ World Bank, Development News Wednesday Newsletter, Internet, 07/07/1999.

preferencije potrošača utiču na elastičnost domaće tražnje za stranim proizvodima.

Često je interes za međusobnom trgovinom povod za *prekid neprijateljstva* između dve države, tako da je trgovina nekad važniji faktor nego i sama "diplomacija". To je posebno značajno za države koje nemaju uspostavljene političke odnose, a održavaju kontakt putem međusobne trgovine. To je bio i slučaj sa odnosima SFR Jugoslavije i Izraela. Poznati su mnogobrojni slučajevi da dve države trguju i dok su u ratu, ili da sukobe nastoje da otklone intenzivnijom privrednom saradnjom. Engleska i Francuska su Korben-Ševalierovim sporazumom (Corbden-Chevalier Treaty) iz 1860. godine nastojale da povećanjem međusobne trgovinske razmene smanje međusobne vojne sukobe⁷⁵. Takođe, Brazil i Argentina su sporazumima o liberalizaciji trgovine pokušavale da spreče sukobe većih razmera. Na osnovu njihovog sporazuma kasnije je nastala i regionalna integracija u tom delu sveta - MERCOSUR.

Nekad događaji u samoj međunarodnoj trgovini uslovljavaju donošenje odgovarajućih spoljnostopolitičkih odluka. Usled nemogućnosti da izdejstvuju bolji položaj na međunarodnom tržištu zbog pada cena, države u razvoju proizvođači i izvoznici primarnih proizvoda⁷⁶ su počele da se udružuju kako bi imale veću pregovaračku moć i osnivaju *Udruženja zemalja proizvođača i izvoznica primarnih proizvoda*, da bi se dogovarale o godišnjoj svetskoj proizvodnji i izvozu tih proizvoda kako bi uticale na njihovu cenu na svetskom tržištu. Prvo i najuspešnije udruženje ove vrste je bilo Udruženje zemalja proizvođača i izvoznika nafte (OPEC). Ono je uspelo da početkom sedamdesetih godina 20. veka podigne cene nafte za dva puta, a kasnije za još četiri puta. Time je obezbeđen veći devizni prihod za države članice ovog Udruženja čime ove države postaju države sa viškom kapitala. Ali budući da razvijene države izvoze industrijske proizvode, proizvode više faze prerade, one su podigle cene svojih proizvoda pravdajući to povećanjem cena nafte, kao najvažnije sirovine. Na taj način je došlo do svojevrstne međunarodne inflacije a najviše su bile ugrožene države izvoznice primarnih proizvoda koje ne poseduju naftu jer su cene njihovih izvoznih artikala pale a cene uvoznih artikala, nafte i industrijskih proizvoda, porasle, tako da je došlo

---

⁷⁵ Maurice Schiff and Alan L. Winters, "Regional Integration as Diplomacy", World Bank, December 1996, p. 5.

⁷⁶ Primarni proizvodi uključuju hranu i sirovine za proizvodnju (rude).

do pogoršanja odnosa razmene⁷⁷. I one su osnivanjem udruženja (za bakar, čelik, banane i slično) pokušale da poboljšaju svoj položaj u međunarodnim odnosima, ali su ta udruženja bila relativno neuspešna u poređenju sa OPEC-om.

Usled velikog spoljnotrgovinskog deficita SAD, pogotovo u trgovini sa Japanom, bilo je neophodno preduzeti neke mere kako taj deficit ne bi uticao na ravnotežu unutrašnje privrede SAD. Pošto razna kvantitativna ograničenja nisu bila dozvoljena pravilima GATT-a (sada WTO), SAD su došle na ideju da ubede Japan da sam ograniči svoj izvoz u SAD. Pošto Japan nije imao interesa za ovakav čin, osim možda želje da se izbegne apresijacija⁷⁸ nacionalne valute (jena), SAD su spoljnopoličkim akcijama predložile da ukoliko on to ne učini one će ipak uvesti zabranu uvoza. Tako je nastala nova spoljnotrgovinska mera - *dobrovoljno ograničenje izvoza* (voluntary export restriction - VER). Ova mera nije bila dobrovoljna već je bila rezultat trgovinskih pregovora SAD i Japana, ali nije bila sankcionisana od strane GATT-a.

Primer spoljnopoličke akcije koja je izazvana praksom međunarodne trgovine je i *intervencija države u trgovini transnacionalnih kompanija*. I pored svetskih procesa globalizacije i integracije međunarodno tržište je oligopolno⁷⁹. Njime upravljaju velike transnacionalne kompanije (u trgovini naftom na primer dominira sedam velikih kompanija - tzv. sedam sestara). Na svetskom tržištu dolazi do konkurentske borbe između velikih kompanija. Ako neka kompanija u sukobu sa drugom ne dobije posao ona u pomoć "poziva" matičnu državu. Ta država nastoji da dobije posao za svoju kompaniju. Ali i iza druge kompanije staje njena matična država, tako da se konkurentska borba sada odvija na državnom nivou. Najpoznatiji primer ovakve situacije je poslovanje Airbus-a i McDonell Daglase. Ovakva praksa međunarodne trgovine u teoriji je poznata pod nazivom *strateška trgovina*.⁸⁰

Transnacionalne kompanije, zbog svoje velike ekonomske snage i moći, se javljaju i kao novi subjekti međunarodnih odnosa. One često utiču na

---

⁷⁷ Odnosi razmene predstavljaju odnos uvoznih i izvoznih cena za određenu zemlju ili region.

⁷⁸ Apresijacija je povećanje određene valute koja ima plivajući (fluktuirajući) kurs.

⁷⁹ Oligopol je tržišna situacija kada se na tržištu nalaze dva (Duopol) ili više velikih preduzeća.

⁸⁰ Više kod: Branislav Pelević, "Teorija međunarodne strateške trgovine", Ekonomski fakultet, Beograd, 1993.

PREDRAG BJELIĆ

---

kreiranje i sprovođenje spoljne politike raznih država, kako bi ostvarile svoje ekonomske interese. Često se navodi primer američke kompanije "United Fruit Company" koja je uticala na unutrašnje političke tokove u mnogim zemljama Srednje Amerike⁸¹.

I savremeni tokovi integracije u međunarodnoj trgovini utiču na kreiranje spoljne politike. Osnivanjem raznih udruženja i organizacija države članice prenose deo svog suvereniteta na ove institucije, čime su delimično ograničene u vođenju samostalne spoljne politike. Primer takvih akcija je vođenje zajedničke spoljne politike u Evropskoj uniji ili revizija trgovinskih politika od strane Svetske trgovinske organizacije (WTO).

Neke robe su moralnim i pravnim normama stavljene van prometa u međunarodnoj trgovini (kao što je na primer, droga). Ali to ne znači da se njima ne trguje. Budući da se radi o međunarodnoj trgovini koje države ne mogu sankcionisati unutrašnjim propisima, mnoge države pokreću razne spoljnopolitičke akcije sa ciljem da onemoguće ovu trgovinu (od međunarodnih Konvencija do faktičke zabrane trgovanja na teritorijama drugih zemalja).

---

⁸¹ Noam Čomski, "Šta to u stvari hoće Amerika", Čigoja štampa, Beograd, 1999, str. 49.

5. Ekonomska diplomatija

Paralelno sa postojanjem sistema međunarodnih trgovinskih odnosa koji uspostavljaju države, postoji i sve značajniji sistem međunarodnih privrednih odnosa gde se kao glavni subjekti pojavljuju preduzeća. Strategiju države koju ona preduzima u međunarodnim trgovinskim odnosima nazivamo spoljnotrgovinskom politikom, dok svako preduzeće koje posluje na svetskom tržištu mora imati globalnu poslovnu strategiju. Međutim, između sistema trgovinskih odnosa država i svetskog tržišta na kome se nadmeću razna preduzeća danas postoji niz dodirnih tačaka.

Države su u okviru svojih međunarodnih trgovinskih odnosa počele da stvaraju regulativu kojom se pravno uređuje svetsko tržište i međunarodnom poslovanju preduzeća daje pravni okvir. Do pre samo jednog veka ovakva međunarodna regulativa nije mogla ni da se zamisli. Ova regulativa je uslovlila nastanak svetskog trgovinskog sistema koji je institucionalizovan stvaranjem Svetske trgovinske organizacije 1995. godine.

I pre nastanka ovog sistema države su unilateralnim aktima i aktivnostima nastojale da promovišu poslovanje svojih preduzeća na stranim tržištima. Praksa da državni organi u inostranstvu, odnosno diplomatska služba jedne zemlje, pomaže nastup domaćih preduzeća na tržištima gde ima diplomatske misije poznata je kao ekonomska diplomatija. Ovaj koncept je prvobitno razvijen u francuskoj diplomatskoj praksi da bi ubrzo bio prihvaćen i u ruskoj (sovjetskoj) diplomatskoj praksi. Ruski teoretičar I. Ornatski (И. А. Орнатский) ekonomsku diplomatiju definiše kao "korišćenje državnih diplomatskih instrumenata i metoda, a takođe i ekonomskih mera i instrumenata na bilateralnoj i multilateralnoj osnovi radi obezbeđenja razvoja nacionalne privrede i obezbeđivanja i zaštite spoljnoekonomskih interesa zemlje"⁸². U angloameričkoj praksi za ovu praksu se koristi naziv poslovna ili trgovinska diplomatija (business/trade diplomacy) i ona je više orijentisana na zaštitu interesa nacionalnih firmi na stranim tržištima. Meri Mekbrajd (Mery McBryde) poslovnu diplomatiju definiše kao "aktivnost

---

⁸² И. А. Орнатский "Экономическая дипломатия" *Международные отношения*, Москва, 1985, стр. 3.

države na promociji i zaštiti interesa nacionalnih firmi na međunarodnom planu"⁸³.

Međutim, neke države su otišle i korak dalje pa su svojim merama i postupcima nastojale da podignu konkurentnost svojih firmi na stranim tržištima. U pojedinim industrijama osim konkurencije između preduzeća, u drugom stepenu dolazi do konkurencije između država koje daju podršku svojim nacionalnim preduzećima. Ova pomoć se ogleda u primeni raznih mera, kao što su na primer subvencije. Ova pojava je nazvana strateška trgovinska politika. Tipičan primer industrije u kojoj se beleži ovakva intervencija država je avio industrija.⁸⁴

---

⁸³ Mery McBryde "US Business Environment" MIM, New York, 1992, navedeno prema: Miroslav M. Raičević "Ekonomska diplomatija u svetskoj ekonomici" Fakultet za internacionalni menadžment, Beograd, 1997, str. 70.

⁸⁴ Više u: dr Branislav Pelević "Teorija međunarodne strateške trgovine" Ekonomski fakultet, Beograd, 1993, str. 129.

6. Globalizacija i međunarodni odnosi

Globalizacija svetske privrede različito utiče na pojedine subjekte međunarodnih odnosa. Taj uticaj može biti pozitivan i negativan, sa gledišta koristi koje tim subjektima donosi. Uticaji se mogu posmatrati u nekoliko oblasti međunarodne saradnje, od kojih su najvažnije sledeće oblasti: ekonomska, pravna, politička i kulturna.

U ekonomskoj oblasti najveće koristi od globalizacije svetske privrede ostvariće transnacionalne kompanije. To je i prirodno, jer su upravo te kompanije najveći inicijatori globalizacije. To će usloviti brže širenje najnovijih tehnologija, budući da su transnacionalna preduzeća najveći vlasnici tehnoloških patenata u svetu. IBM, prvi na listi kompanija sa najviše patenata u SAD, je 1995. godine imao prijavljenih 1.383 patenta⁸⁵. Tehnološke inovacije u transnacionalnim preduzećima su rezultat visokih ulaganja u istraživanje i razvoj. Samo su transnacionalne kompanije iz SAD 1992. godine uložile u istraživanje i razvoj 83 milijarde dolara, što je bilo oko 2% od ukupnih prodaja. Ulaganjem u filijale u inostranstvu, transnacionalna preduzeća prenose savremenu tehnologiju u zemlje gde je ona oskudna. Ove zemlje nemaju kapital koji bi uložila u istraživanje i razvoj. Međutim, zemlje koje primaju tehnologiju postaju ekološki sve zagađenije, a i svet u celini postaje zagađeniji. Globalizacija dovodi do međunarodne proizvodne specijalizacije budući da se kapital u zemlje ulaže imajući u vidu raspoloživost faktora proizvodnje u određenoj zemlji. Na taj način se sirovine prerađuju u proizvode na mestu njihovog nalaženja, a u ostale zemlje se izvoze gotovi proizvodi.

U međunarodnim političkim odnosima države postaju drugorazredni subjekti. Najvažniji centri moći postaju velike transnacionalne kompanije. Spoljne politike velikih država postaju samo instrumenti poslovnih politika ovih preduzeća. Danas se većina pojava u međunarodnoj ekonomiji može sagledati kroz interese transnacionalnih kompanija.

Ulažući kapital u zemlje u razvoju, transnacionalna preduzeća produbljuju jaz između bogatog Severa i siromašnog Juga. Velike kompanije podižu pogone u zemljama u razvoju, na izvoru sirovina koje prerađuju u poluproizvode. One zatim te proizvode razmenjuju sa

---

⁸⁵ Canon Chronicle, August - September 1996, p. 2.

filijalama iste kompanije u drugim zemljama, ali po internim cenama. Te cene su nekoliko puta niže od svetskih cena. Ali te cene u međunarodnoj razmeni predstavljaju osnovicu za izračunavanje prihoda po osnovu poreza koji se plaća zemlji u kojoj se vrši eksploatacija. Tako te zemlje ostaju bez značajnog izvora prihoda. Za kompanije te cene su samo računovodstveni identiteti jer se izvezeni poluproizvod finalizuje u drugoj filijali i tek onda prodaje na svetskom tržištu, po svetskoj ceni. Nacionalizacija stranih pogona nije izlaz. Ubrzo nacionalizovani pogoni postaju zastareli, a jedino transnacionalne kompanije mogu da obezbede savremenu tehnologiju za dalji razvoj. Na taj način dolazi do tehnološke zavisnosti.

Uticaj ovih preduzeća se oseća i u međunarodnim organizacijama. Najnoviji primer je usvajanje međunarodnog sporazuma o investicijama, kojim se želi osigurati bezbednost stranih direktnih investicija. Najvažnija imovina za većinu kompanija je nematerijalna tehnologija (KNOW-HOW). Ona se štiti patentima i licencama, ali ovaj sistem zaštite je razvijen samo na nacionalnom nivou. Zato se i pristupilo osnivanju Svetske organizacije za intelektualnu svojinu (WIPO) koja bi trebala da štiti patentna prava na međunarodnom nivou.

Iako u svetu dolazi do ujednačavanja pravnih propisa, ili kroz izmenu već postojećih ili kroz pripremu novih u okviru međunarodnih organizacija, značajna je tendencija povećanja broja međunarodnih propisa. Svi ti propisi podržavaju globalizaciju i procese liberalizacije. Na državnom nivou dolazi do deregulacije i smanjenja administriranja, ali na međunarodnom nivou se regulativa uvećava. Mentorstvo nad tom regulativom ostvaruju najmoćniji subjekti međunarodnih odnosa.

Politički odnosi unutar pojedinih država su pod velikim uticajem svetskih procesa. Globalizacija svetske proizvodnje podrazumeva dezindustrijalizaciju u razvijenim zemljama što znači zatvaranje velikog broja radnih mesta⁸⁶. Iako ostaju bez posla, ti građani ne ostaju bez glasa. Velika preduzeća ulažu novac u predizborne kampanje raznih političkih grupacija očekujući da se vrati sa kamatom. U zemljama u razvoju, po osnovu stranih investicija raste zaposlenost ali su zarade i dalje male. To utiče i na visinu zarada u razvijenim zemljama.

---

⁸⁶ Matthew J. Slaughter and Phillip Swagel "Does Globalization Lower Wages and Export Jobs?" Economic issues 11, International Monetary Fund, September 1997.

Regionalne ekonomske integracije predstavljaju proširena tržišta velikih ekonomskih sila. Te sile, kao centar, oko sebe okupljaju periferne države obezbeđujući tržište za svoja preduzeća. Veliki oligopoli moraju biti dovoljno jaki da se sukobe sa ostalim oligopolima oko podele svetskog tržišta. Oni će biti "konkurentni" drugim oligopolima ako su monopolisti na domaćem tržištu. To domaće tržište je tržište regionalne ekonomske integracije na kome oligopol posluje. Zatvaranjem tog tržišta za druge oligopole nastoji se osigurati odgovarajuća proizvodnja kako bi se koristila ekonomija obima⁸⁷. Na taj način se snižavaju troškovi proizvodnje i povećava konkurentna sposobnost oligopola na međunarodnom tržištu.

---

⁸⁷ Ekonomija obima podrazumeva uštede koje se ostvaruju sa povećanjem obima proizvodnje iznad određene granice. Izračunato je da preduzeće iz automobilske industrije mora godišnje proizvesti preko 100.000 vozila kako bi bilo konkurentno na svetskom tržištu. Ono će to osigurati ako monopoliše domaće tržište, i ako preko svoje vlade izdejstvuje protekcionističke mere kojima bi se zabranio ulaz stranih kompanija na domaće tržište. To su upravo i radile velike japanske kompanije.

Utorak, 9. april 2002, str. 9.

Irački protest zbog izraelskih akcija

Izvoz nafte obustavljen na mesec dana

BAGDAD (Beta-AP/AFP/Rojters) - Irački predsednik Saddam Husein objavio je da Irak obustavlja izvoz nafte u narednih 30 dana, ako se Izrael ne povuče sa palestinskih teritorija. U govoru na nacionalnoj televiziji, on je rekao da će biti obustavljen kompletan izvoz, a njegov ministar za naftu saopštio je da su isporuke već zaustavljene. Saddam Husein je rekao da su vrhovni lideri zemlje odlučili da "u ime naroda Iraka (...) potpuno obustave izvoz nafte već od popodneva kroz naftovode koji vode do turskih luka i na jug zemlje u narednih 30 dana", ako se Izrael ne povuče ranije. Ukoliko se Izrael za 30 dana ne povuče, Irak će razmotriti kakvu još akciju može da preduzme. Irak je još prošle sedmice pozvao arapske zemlje da obustave izvoz nafte radi pritiska na SAD da prinude Izrael da okonča vojnu intervenciju na palestinskim teritorijama. Bojkot će biti neefikasan bez Saudijske Arabije i Kuvajta, koji su odbacili predlog da se nafta iskoristi kao oružje. U mnogim zemljama Persijskog zaliva prihod od nafte obezbeđuju preko dve trećine prihoda zemlje, tako da one ne mogu sebi da dozvole da prekinu izvoz. Arapske zemlje proizvođači nafte poslednji put su iskoristile naftu kao političko oružje 1973, kada je smanjen izvoz izazvao globalnu energetska krizu. Od tada su najbogatije zemlje stvorile Međunarodnu agenciju za energiju (IEA) koja treba da ublaži uticaj bilo kakvog sličnog poremećaja. IEA, čije je sedište u Parizu, može da iskoristi četiri milijarde barela (jedan barel - 159 litara) nafte iz strateških zaliha koje imaju njene zemlje članice.

Izvor: Internet, <http://arhiva.glas-javosti.co.yu/arhiva/srpski/arhiva-index.html>